

MENS en Wereld

De hoogmoed van „Christelijk Nederland”

Op het dak van de gevangenis van Hannover staat deze windwijzer, die, zoals in Woutertje Pieterse te lezen is „de wind moet wijzen hoe ie draaien moet.” Een enige wijzer, vindt u niet? Een kordate politieman heeft een boef in de kraag gegrepen en hoe de wind ook draait hij houdt de misdadiger vast. Hij brengt hem op en blijft hem, weer of geen weer, opbrengen. En zonder dat er een proces, met advocaten, is gevolgd heeft de gevangene levenslang. Levenslang is hij in aanraking met de politie. Hij is geen mens, die gestruikeld is, maar levenslang een getekende. En, wie er langs de gevangenis komt en naar boven kijkt zal lachen om die draaiende agent en om die draaiende boef. Echt enig bedacht en zo leuk gemaakt; geestig zijn ze daar in Hannover.

* * *

Nou, ik wil u dan wel zeggen, dat ik het helemaal niet geestig vind, integendeel. Ik vind het een grove en ongepaste aardigheid. Zeer ongepast zelfs. Men maakt geen grappen over de misdaad en de misdadiger, en een gevangenis is helemaal geen oord om de voorbijgangers ook maar een ogenblik te laten lachen. De misdaad is de ernstigste ziekte van de menselijke samenleving en de misdadigers zijn — op enkele uitzonderingen na — beklagenswaardige en in-tragische mensen. Als men wist uit welke milieus — met armoede en rijkdom heeft dat weinig te maken — de meesten van hen komen, dan is het verwonderlijk dat er niet meer misdadigers zijn. En als misschien sommige lezers geneigd zijn om te zeggen: „Kom, kom, niet zo zwaar op de hand, is dat nou iets om je zo over op te winden, zo'n windwijzertje?” dan moet ik antwoorden dat deze reactie van mij een aanwijzing is, dat men niet beseft het leed van de gevangene, het leed dat de misdaad brengt, bij dader en benadeelde, bij de gezinnen, bij de familie, alles wat met de justitie in verband staat, moet waardig, ernstig, bescheiden en, vooral, onopvallend worden behandeld. Die geestige windwijzer uit Hannover vind ik een schandelijk stukje werk.

In het „Rapport inzake Humanistische Geestelijke verzorging”, opgesteld door het college van advies der Anti-Revolutionaire Partij, dat deze dagen verschenen is, kan men lezen (p. 13):

Het humanisme biedt „voor de overheid niet de waarborgen voor een positieve geestelijke opbouw en zal derhalve niet zonder meer als participant in de van de overheid uitgaande geestelijke verzorging kunnen worden aanvaard.”

Het humanisme biedt dus geen waarborg voor een positieve geestelijke opbouw. En uit de samenhang blijkt, dat dit met het christendom heel iets anders is. Dat is een interessante mededeling: Het christendom als waarborg voor een positieve geestelijke opbouw. Men zou het als humanist zo niet gedacht hebben, en als wij dat van het humanisme zeiden, zouden we het bespottelijk hoogmoedig vinden. Maar het college van advies van de ARP laat het christendom argeloos die rol spelen. Let wel: Niet God als waarborg, zelfs niet het geloof of de genade als waarborg, maar de christelijke zielszorg. Daarmee wordt de kerk blijkbaar tot een soort waarborgmaatschappij, die door de overheid gerust als zodanig kan worden aanvaard. Nu, dat is een veilig idee. Alleen, is die waarborg niet zo heel geruststellend voor wie zich herinnert dat de christelijke cultuur aaneenhangt van oorlog, onderdrukking, vervolging, inquisitie, heksenwaan, godsdiensttwist, ellende en onrecht. Veelal niet ondanks, maar dank zij het christendom. Een mooie waarborg!

Daartegenover stelt men dan dat het humanisme onvermijdelijk moet uitmonden in wijsgerig nihilisme, met name in zijn tegenwoordige existentialistische vorm. Moet ik de ondoordachte exclamaties op pag. 13 werkelijk opvatten als een serieus betoog om de onvermijdelijkheid van deze ontwikkeling aan te tonen? Neen toch? Men kan er trouwens bezwaarlijk vrede mee hebben, dat dit existentialistisch nihilisme van het type Sartre min of meer op één lijn gesteld wordt met het afwijzen van iedere innerlijke vorm. Blijkbaar bij gebrek aan kritische zin stelt men dit soort existentialisme gelijk aan sociaal nihilisme, met zijn ongebondenheid en zelfzucht. En zijn er niet heel andere existentialisten, zoals Jaspers? Bovendien: **de gehele onkerkelijkheid met alle verderfelijke gevolgen(?) van dien hebben zich ontwikkeld in en uit een christelijke cultuur.** Men kan nu het humanisme wel verwijten geen waarborgen te bieden voor een positieve geestelijke opbouw (het „waarborgt” inderdaad niets van dien aard), maar van het chris-

tendom is in ieder geval ondubbelzinnig gebleken, dat het daarvoor geen waarborgen biedt. Zodra men dat begint in te zien is er een basis van verstandhouding gevonden.

Een verdienstelijk rapport

Jawel, een verdienstelijk rapport, ondanks alle bezwaren. Als men het vergelijkt met het schandalige stuk van het (R.K.) Centrum voor Staatkundige Vorming (1954 *), dan is het duidelijk dat het A.R.-rapport zich op een aanzienlijk voornamer niveau beweegt. Het spreekt zijn waardering uit voor de dienst die vanwege het Humanistisch Verbond wordt aangeboden voor degenen die zich aan de godsdienstige verzorging onttrekken. En het doet ook overigens een poging om op principiële wijze klaar te komen met het vraagstuk van de geestelijke verzorging in een gemengde samenleving. Het geeft ook blijk van vrijwat kennis omtrent hetgeen zich op en om het gebied van de geestelijke verzorging door humanisten heeft afgespeeld.

Opmerkelijk is ook het betoog op pag. 14 en 15 van het rapport, waarin gesteld wordt, dat het onkerkelijke en ongodsdienstige deel van het Nederlandse volk weinig geestelijke leiding begeert in de zin, waarin het Humanistisch Verbond die wil bieden. Dat is juist. Het is nl. het besef van deze situatie dat een van de hoofdmotieven is geweest tot de oprichting van het Verbond. Wij konden ons immers niet neerleggen bij het „vervloekte gebrek aan begeerte” in dit opzicht. Terecht vervolgt het rapport dan ook: „Dit neemt niet weg, dat wanneer de vraag naar zulke leidsliden van aanmerkelijke betekenis zou blijken te zijn, het Humanistisch Verbond niet als te gering in ledental zou moeten worden voorbijgegaan. **Immers tot welke organisatie zou men zich dan wel moeten wenden?**”

Intussen stelt het rapport deze geestelijke verzorging bewust en principieel als subsidiair en secundair, d.w.z. als tweede-rangs. Maar vervolgt het: „Men zal dit uiteraard niet mogen zoeken in „kleine” middelen, in een zoveel mogelijk beknotten en beknibbelen van de diensten, welke in dit opzicht worden aanvaard.” Daarover spreken we dan een andere keer eens. Thans noteren we dat humanistische geestelijke verzorging eerst aan de orde komt als de godsdienstige verzorging is afgewezen, als er een aanmerkelijke behoefte aan bestaat (dat is redelijk), als ze niet antigodsdienstig is (omgekeerd mag dat blijkbaar wel), en als zij subsidiair is (d.w.z. als zij duidelijk een tweede-rangs stempel

(Vervolg op pag. 2)

KRITISCH ALLERLEI

In deze wereld van communisme, fascisme en humanisme dreigt het christendom te verschrompelen en te vervlakken," constateert het Nieuws- en advertentieblad, wat een weekblad is voor Westerwolde, de Veenkoloniën en Z.O.-Drente. Dat weten we dan, en van die vervlakking meent de redactie dan zelf met een maar het meest doorslaggevend bewijs te moeten leveren, door haar humanistische medeburgers op een hoop te gooien met communisten en fascistten. De aangehaalde zin is de eerste van een verslag over de oprichting van een R.K. Middenstandsvereniging in Ter Apel, bij welke gelegenheid professor dr. A. A. Ariëns uit Zeist volgens het blad opmerkte: „Om de samenleving weer geheel christelijk te maken, daarom is ook in Ter Apel een eigen R.K. Middenstandsbond gewenst." Wat ons humanisten van een op deze wijze beleden christendom te wachten staat, is dan wel duidelijk.

Misschien heeft een dergelijke houding wel mede tot gevolg, dat de intelligentsia zich in toenemende mate van de kerk afwendt. In het jaarverslag van

de hervormde studentenpredikant te Groningen, ds. M. A. Krop („De Groninger studentenpastorie in het academiejaar 1957-1958") komt o.a. de volgende passage voor:

„Volgens de laatste statistische gegevens is de officieel geregistreerde onkerkelijkheid aan de Nederlandse universiteiten bijna het dubbele van het Nederlandse landgemiddelde, terwijl de feitelijke onkerkelijkheid nog groter is."

Ook in Frankrijk neemt de onkerkelijkheid onder de jeugd toe. Wij lazen daarover interessante cijfers in de Maasbode: „Door middel van een enquête onder 1524 jongeren heeft het Franse Instituut voor Opinieonderzoek vastgesteld, dat van de acht miljoen jonge Fransen tussen de 18 en 30 jaren, 33 pct. of 2,6 miljoen praktiserend katholiek is en dat 43 pct. zich wel katholiek noemt, maar zijn plichten niet meer waarneemt. Deze enquête heeft ook aan het licht gebracht dat 14 pct. of 1.200.000, zich overtuigd atheïst noemt."

en verderop in hetzelfde artikel: „Een eerste feit, dat uit de enquête blijkt is het verval van het

geloof. Dit verval heeft onder de jeugd een snel verloop. Van de huidige generatie van 8 miljoen, heeft 6,8 miljoen op de leeftijd van 7 jaar de eerste communie gedaan. Op 18-jarige leeftijd zijn er nog 5,8 miljoen (dus 1 miljoen minder) die nog aan God geloven, 4,9 miljoen die geloven, dat Christus de zoon van God is en 2,5 miljoen die aan de verrijzenis van het lichaam geloven."

Er is ook getracht de oorzaken van deze geloofsafval na te gaan, waarbij, aldus nog steeds de Maasbode, „de opvoeding en het geloof der ouders een beslissende rol (heeft) gespeeld, waarbij het voorbeeld van de vader doorslaggevend is." De andere oorzaken worden samengevat onder het hoofd „gebeurtenissen", waarbij worden genoemd „rampen, oorlogen, persoonlijke tegenslagen. Een zeer klein deel komt van slechte lectuur."

Nu zou men zich, na dit laatste zinnetje, kunnen afvragen waarom men zich in katholieke kring dan altijd zo bezorgd maakt over die „slechte lectuur", onder welk begrip de katholieke leiding in Nederland immers om en nabij alles tracht te laten vallen wat niet van uitgesproken roomse signatuur is.

Om misverstanden te voorkomen, wij juichen de toename van de onkerkelijkheid zonder meer zeker niet toe, wij dachten echter wel, dat de kerk het

ernaar gemaakt had. Opmerkingen als die waarmee wij deze rubriek dit keer begonnen, maken ons bovendien niet bijzonder enthousiast om het probleem van de buitenkerkelijkheid nu eens in gezamenlijk overleg met de kerken tot een oplossing te brengen. Als er één organisatie is, die in ons land iets voor de van de kerk losgeraakte mens kan doen, dan blijkt dat in de meeste gevallen het Humanistisch Verbond te zijn. Zou men zich in kerkelijke kring dus werkelijk bezorgd maken over het zieleheil van deze onkerkelijke mens, dan zou men eens moeten beginnen een andere houding tegenover dat Humanistisch Verbond aan te nemen.

Dat men het met de „ongelovige" werkelijk wel meent, moeten wij echter in twijfel trekken, als we in een ingezonden brief in het in Canada verschijnende „Calvinist Contact" lezen:

„Bij een gesprek met een Canadese Calvinistisch theoloog vernam ik van hem dat volgens zijn verklaring bij de wederkomst van de Here Jezus er alleen van een BELONING der gelovigen sprake is. Dit ligt m.i. ook voor de hand. Wanneer de Here Jezus volkomen voor ons heeft voldaan dan jaagt ons de dood geen angst meer aan. Dan VERLANGEN we naar de wederkomst... Als U er dus nog eens over schrijft, maak dan de gelovigen BLIJ en jaag de ongelovigen gerust Angst aan."

Welja.

(Slot van pag. 1)

draagt). Voor de katholieke zielszorg geldt dat blijkbaar niet. Eens zeiden de Nederlandse calvinisten: Liever turks dan paaps; nu is het blijkbaar: liever paaps dan humanistisch. Hoe komen zij daartoe?

De christelijke staat

Het rapport gaat uit van de fictie van de christelijke staat. Het is een fictie, omdat de Nederlandse staat niet christelijk is. En voorzover die fictie een schijn van waarheid suggereert, komt dat omdat ze berust op de politieke invloed van hervormden, gereformeerden en katholieken, die juist over die staat en zijn karakter heel verschillend denken. Niettemin geeft het rapport over de kwestie van de geestelijke verzorging belangwekkende beschouwingen. Het gaat daarbij uitsluitend om de geestelijke zorg, voorzover de overheid daar directe bemoeienis mee heeft, dus b.v. in leger en gevangenissen. Die zorg berust – aldus het rapport – niet zozeer op eisen van de kerk aan de staat als wel op eigen initiatief van de overheid. Die zal zich vooral hebben af te vragen „wat zij zelf als overheid verplicht is aan degenen, die zij voor kortere of langere tijd aan het gewone maatschappelijke verkeer onttrekt en op haar bijzondere zorgen ziet aangewezen." (p. 4.) Daarbij komen aan de orde de taak van de overheid en het recht der onderdanen.

Het rapport legt de nadruk op de geestelijke vrijheid der onderdanen. Maar het gaat hier niet zo maar over de verhouding overheid-onderdaan, maar over speciale instituten waarvoor de overheid een speciale verantwoordelijkheid draagt. Zij zal bepaalde grenzen moeten doen eerbiedigen, zoals „de erkenning van haar eigen gezag, voorts hetgeen voor de grote meerderheid van ons volk nog als eerbaar, oorbaar en achtbaar geldt, ook hetgeen voor een goede plichtsvervulling in de hier bedoelde overheidsverbanden al dan niet bevorderlijk te achten is." (p. 6) Hieruit blijkt, dat de overheid niet strikt neutraal kan zijn. Accoord, dat zou ik ook niet willen eisen. Maar volgt hieruit dat zij nu ook binnen de grenzen van eerbaarheid, oorbaarheid en achtbaarheid een keuze moet doen? Ja, zegt het rapport. Neen, zeg ik. Dat zou ze zelfs niet mogen doen als ze een christelijke overheid is. En ze doet dat ook niet ten aanzien van de verschillende christelijke godsdiensten, wel ten aanzien van de humanisten. Maar als ze buitenkerkelijke en godsdienstige verzorging als voor haar doel gelijkwaardig zou stellen, zou ze in feite erkennen dat godsgeloof er niet toe doet, zegt het rapport (p. 7). Neen, zeg ik, dat doet ze ook niet als ze openbaar en bijzonder onderwijs rechtens gelijk stelt. Het is een drogreden.

Onaanvaardbaar

De in het rapport verdedigde opvattingen op dit punt zijn onaanvaardbaar. Ze zijn ook in hoge mate inconsequent. Men beroept zich op het feit dat de erkenning van God als hoogste Wetgever in het overgrote deel van ons volk weerklinkt (p. 9). Wordt het dus een zaak van aantallen? En bij welke aantal buitenkerkelijken wordt dan het A.R.-principe opgeschort? Maar er is nog iets anders: Het is duidelijk dat de opstellers van het rapport, discriminatie wensen, omdat deze naar zij menen, door hun opvatting wordt vereist. Zij slagen er zelfs niet in duidelijk te maken dat deze opvatting door hun uitgangspunten wordt gewettigd. Maar zij geven zich geen rekenschap van het feit dat zeer vele christenen op grond van het zelfde uitgangspunt tot andere conclusies komen, die door het gezag van de Hervormde Synode worden gedekt. De buitenkerkelijken kunnen uiteraard hun eigen discriminatie niet aanvaarden. Hoe willen de Anti-Revolutionairen nu met de anderen samenwerken? Of willen ze slechts de macht om hun visie aan die anderen op te leggen? Nogmaals: dat ware onaanvaardbaar en het zou een onoverzienbare strijd oproepen.

Ik meen dat op die manier het eigen A.R.-beginselprogramma zou worden verloochend, waar dit zegt dat de overheid alle kerken of godsdienstige verenigingen, maar voorts ook alle burgers, onverschillig welke hun belijdenis aangaande de eeuwige dingen zijn, dient te behandelen op voet van gelijkheid. In strijd hiermee wordt door het rapport in feite van de staat voor christendom en kerk een bevoorrechte plaats geeïst, die... gezien de huidige stand van zaken in de praktijk ook wordt ingenomen. Wij humanisten, willen wel begrip opbrengen voor de overtuiging van de meerderheid van ons volk, maar we kunnen ons niet neerleggen bij deze discriminatie van onze overtuiging. We zullen dat ook niet doen. We zullen voortgaan, moeten voortgaan, om naar de mate van onze kracht en invloed, gelijkgerechtigdheid te eisen voor onze levensvisie en voor hen die daarvan gediend zijn. Dat is geen zaak van gelijke waardering door de overheid, maar van gelijk recht.

Humanisten en buitenkerkelijken die het met ons eens zijn, kunnen ons daarbij steunen: door hun toewijding, door hun geldelijk offer, door hun lidmaatschap. Dat dit nodig is bewijst het rapport dat hier aan de orde is gesteld.

Dr. J. P. VAN PRAAG

*) Men zie hiervoor: Het Humanistisch Verbond antwoordt (Uitg. H.V., Utrecht 1954).

Godsdienst zonder openbaring

Nabetrachting

Tot nog toe heb ik getracht Huxley's denkbeelden zo objectief mogelijk weer te geven en zijn betoog samen te vatten zonder hem te onderbreken. Ik wil het geheel nu afsluiten met enige beoordelende opmerkingen.

Het trof bijzonder goed, dat deze reeks artikelen voorafgegaan is door een vertaling van Barbara Smoker's „Is humanism a religion?” (Mens en Wereld 6 dec. 1958). Zo werden de lezers enigszins voorbereid op enige van de vragen, die Huxley beziggehouden hebben. Van belang was ook, dat daaruit bleek, hoe in Engeland, evenals hier, weerstanden bestaan tegen het woordgebruik van de schrijver, die zijn zienswijze religieus noemt. Eigenlijk zouden deze weerstanden hier minder sterk moeten zijn dan daar. Immers de Engelsen hebben één woord tot hun beschikking, terwijl wij er twee hebben, wat begripsonderscheiding vergemakkelijkt.

Wij kunnen de woorden godsdienst en godsdienstig gebruiken voor de concrete historische verschijnselen: het christendom, de islam enz. voor de dogmatische stelsels en voor de instellingen, die daar onverbrekkelijk aan verbonden zijn. De woorden religie en religieus kunnen dan gereserveerd blijven voor het algemeen menselijke, dat in deze vormen een meer of minder gelukkige uitdrukking vond. Zo gebruiken wij deze woorden, b.v. als wij het over religieuze poëzie of over een religieuze beleving hebben zonder de gedachte aan een bepaald geloof of aan een levensovertuiging.

Een eerste verdienste van Huxley's boek lijkt mij, dat hij erin slaagt zijn begrip religie een positieve inhoud te geven en het toch vrij te houden van elke verbinding met dogma's, waarmee de humanist niets kan aanvangen of met een bovennatuurlijke waarheid, die geloof eist. Die inhoud is een van de fundamenten van zijn levensovertuiging geworden.

Een tweede winst zie ik hierin, dat hij uitdrukkelijk vaststelt, dat de moderne mens zijn religieuze gevoelens op vele uiteenlopende wijzen voedsel geven kan. Het religieuze leven wordt niet aan vaste uitingsvormen gekoppeld. Persoonlijke voorliefde krijgt vrij spel om uit de rijke verscheidenheid van mogelijkheden datgene te kiezen, wat het innerlijk leven van de betrokkene activeert.

Tot slot een paar kritische opmerkingen, die iets meer ruimte vragen. In het laatste hoofdstuk van zijn boek ontwerpt Huxley, zoals wij gezien hebben, een levens- en wereldbeeld, dat hij wetenschappelijk verantwoord acht. Hij ziet de mens als uitkomst van het biologische evolutieproces en opent het uitzicht op de toekomst. In geestdriftige bewoordingen getuigt hij ervan, hoe dit beeld hem inspireert tot een zinrijk leven. Het functioneert dus als een levensovertuiging.

Ik zou hier, zonder ze van elkaar los te maken, levens- en wereldbeeld duidelijk willen onderscheiden van levensovertuiging.

Een levens- en wereldbeeld is een gedachtengebouw, opgetrokken met behulp van het beschikbare feitenmateriaal. Behalve onze kennis van de mens, zijn er vermoedens in verwerkt over wat buiten de grenzen van het gekende ligt b.v. over zijn toekomstmogelijkheden. Het resultaat is afhankelijk van de stand van het wetenschappelijk onderzoek. Nieuwe feiten kunnen ingrijpende veranderingen nodig maken.

In een levensovertuiging krijgt zulk een levens- en wereldbeeld zijn plaats, maar het gaat daar om iets geheel anders. Wanneer b.v. Huxley getuigt van 's mensen heilige roeping en plicht om bewust mede te werken aan het proces van evolutie, dan spreekt hij als zijn oordeel uit, dat het

déze arbeid is, welke het menselijk leven zin geeft. Dat is geen wetenschappelijk oordeel – noch een algemeen geldend, noch een, dat een zekere mate van waarschijnlijkheid heeft – maar een waardeoordeel. De beoordelingsmaatstaf is blijkbaar inherent aan zijn levensovertuiging. Wanneer hij zijn eigen leven daarnaar richt, dan is het wederom zijn levensovertuiging (zijn geloof – in de zin van vertrouwen – zelf schrijft hij „faith”), die hem inspireert en kracht tot handelen geeft, ook tegen mogelijke weerstanden van binnen of van buiten in. Kennis alleen is daartoe niet voldoende. Ik geef ter verduidelijking nog een voorbeeld:

Een onderzoek naar de levensomstandigheden van de mensen ergens in Europa heeft aan het licht gebracht, dat enkelen daar de anderen gebruiken als middel om bezit en macht te verwerven en uit te breiden, dat een abnormaal groot aantal mensen ziek worden en sterven tengevolge van onvoldoende verzorging en ondervoeding. Om hierin verandering te brengen is het nodig, dat men dit weet, maar dat is niet voldoende. Eerst als deze *toestand* als *misstand* wordt gezien, m.a.w. als er mensen op grond van hun levensovertuiging in het geweer komen, is er kans

door

D. H. PRINS

(Slot)

op, dat er iets gebeurt. Het inzicht medeverantwoordelijk te zijn voor het wel en wee van anderen, het besef van menselijke verbondenheid drijft tot daden. Kennis alleen niet, ook niet die van „sociale, ethische en religieuze idealen”.

Om misverstand te voorkomen herhaal ik: Huxley's visie op de mens en zijn bestemming draagt alle tekenen van een levensovertuiging. Alleen, er blijkt niet duidelijk genoeg, dat die niet voortvloeit uit het wetenschappelijk karakter van zijn levens- en wereldbeeld, zodat het rationele een te zware nadruk krijgt.

Ook elders in het betoog doen zich soortgelijke bezwaren gevoelen. Ik beperk mij tot twee symptomen daarvan.

Het eerste: zoals in een vorig artikel al vermeld is, stelt Huxley voorop, dat alleen een monistische levensvisie wetenschappelijk aanvaardbaar is. Hoe moet ik deze gewaagde uitspraak in een overigens zo voorzichtig betoog verklaren? Tegen de achtergrond van het onaanvaardbare christelijke dualisme of onder de invloed van een methode van onderzoek, die in de natuurwetenschappen haar vruchtbaarheid telkens opnieuw toont? Het staat toch niet van te voren vast, dat de gehele levenswerkelijkheid, niet alleen de zintuiglijk waarneembare buitenwereld, maar ook wat zich in de mens afspeelt benevens het gebied der levenswaarden, tot één grondbeginsel herleid moet kunnen worden. De andere mogelijkheid moet opengehouden worden, wil men in staat blijven om die levenswerkelijkheid onbevangen en met de schroom, die de zoeker naar waarheid kenmerkt, tegemoet te treden. Huxley zelf aarzelt even, als hij schrijft: „Misschien, dat toekomstige ontdekkingen b.v. in de parapsychologie onze opvattingen over de aard van de betrekking tussen stoffelijke en mentale of geestelijke voorvallen en activiteiten zullen wijzigen” maar, zo gaat hij verder, „intussen past de monistische . . . hypothese het best bij de bekende feiten.” Niemand zal dit *ten aanzien van een begreep gebied van de buitenwereld*, dat op een bepaalde wijze wetenschappelijk benaderd wordt, ontkennen, maar een levensfilosofie omvat meer dan feiten en hun betrekkingen. Ook hier wreekt het zich, dat de schrijver aan het

waardeprobleem slechts terloops aandacht schenkt.

Het tweede: Als Huxley in het begin van zijn boek de voorstelling van een persoonlijk god aan een scherpe critiek heeft onderworpen en afgewezen, rekent hij, nog al nonchalant, in een paar regels af met „het absolute van de filosofen”. Hij ziet daarin een verwaterd godsbegrip, een god, ontdaan van alle menselijke beperkingen, verheven boven tijd en ruimte en vraagt, wat er zo nog overblijft. Blijkbaar kan hij denkbeelden, die in de oud-Indische filosofie, bij een Giordano Bruno, een Spinoza, bij de Duitse idealisten – de opsomming is niet volledig – een voorname rol hebben gespeeld, niet ernstig nemen. Jammer. Er is, ook door de moderne humanist, die met Huxley meent, dat ervaring en het doordenken van de ervaren de basis van een verantwoorde levensovertuiging behoort te zijn, meer en beters over te zeggen. Dat heeft o.a. de ons te vroeg ontvallen Griss gedaan in zijn „Idealistische filosofie, een humanistische levens- en wereldbeschouwing”. Aan een andere mogelijkheid van deze aard wijd ik hier tot besluit nog enige woorden.

Eigen ervaring kunnen zij zijn, de ogenblikken, waarin wij sprakeloos staan tegenover het wonder van ons mens-zijn, de ogenblikken, waarin wij ons ervan bewust worden deel te hebben aan een meer omvattend leven dan het eigene, ogenblikken, die lang nawerken, onze gedragingen en onze levenshouding beïnvloeden. Achteraf spreken en denken wij er over, al weten wij, dat woorden te kort schieten om exact uit te drukken, wat er gebeurd is. In beelden, die heenwijzen naar het doorleefde, die een ander oproepen tot meebeleving of hem vragen om weerklank, brengen wij dan tot uitdrukking, wat in ons leeft en wat zo uitermate belangrijk en vruchtbaar is gebleken. Ons daarop bezinnend kunnen wij tot een eigen wijze van filosoferen komen, waarin woorden als „het absolute”, „het ene leven”, „het goddelijke in de mens”, „het ondoorgrondelijke” e.d. hun beeldende werking doen. Die woorden wijzen dan altijd terug naar de beleving, waaraan zij uitdrukking geven. Later roepen zij de herinnering daaraan op en maken die opnieuw werkzaam.

Pos in zijn artikel in het Alg. tijdschr. voor wijsbegeerte en psychologie 1953-'54 „Drie hoofdrichtingen van filosoferen” noemt dit metafysisch filosoferen dat „hangt aan het eigen leven van ieder van ons”, al wil het niet enkel persoonlijk zijn, maar – vandaar het spreken – „herkend worden door wie er mee zullen blijken verwant te zijn”. Hij wijst op de grote betekenis, die het voor het persoonlijk leven heeft en bepleit het goed recht ervan naast het andere, het streven naar objectieve, d.i. algemeen geldende kennis.

Ik kan ten slotte mijn voornaamste bezwaar tegen Huxley's betoog nu ook zo formuleren: In het constructieve gedeelte wordt de betekenis van het rationele element overschat, terwijl datgene, waar het in een levensovertuiging om gaat verwaarloosd wordt. Maar, de natuur is sterker dan de leer, telkens als een persoonlijk woord gesproken wordt komt het laatste duidelijk te voorschijn.

Lezingen voor de radio

15 maart, 9.45 uur (VARA): Prof. dr. G. Stuiveling over: „Illusies van het verleden”.

16 maart, 16.45 uur (A.V.R.O.): mevrouw A. Groenman-Deinum over „De verhoudingen tot de kinderen” (uitzending in de serie van Mens tot Mens)

22 maart, 9.45 uur (VARA): Dr. H. Bongers over „Het is allemaal niets waard”.

Dode talen in de muziek

Naar analogie van de onbetwiste waarheid, dat elk volk de regering heeft die het verdient, is wel eens gezegd dat iedere tijd de muziek heeft die hij waard is. Natuurlijk is dit zo: de mens maakt immers zelf zijn muziek, en als die muziek werkelijk muziek is, zal ze iets uitdrukken van wat in hem leeft en wat dus van haar eigen tijd is.

Wat stijlkenmerken betreft, komt de muziek weliswaar achter de overige kunsten aan. De kunst van Johann Sebastian Bach wordt terecht beschouwd als het hoogtepunt van de barokmuziek. Maar stilistisch draagt ze nog vrijwel alle kenmerken van de muziek van de renaissance. We noemen ze alleen maar barok omdat ze in de tijd valt, waarin in de bouwkunst de barokstijl hoogtij vierde. Terecht bovendien, omdat Bachs gedachtenwereld niet meer die van de renaissance was. De romantiek, in de literatuur een historisch geworden standpunt, wordt wat de stijl betreft ook door nog levende componisten ijverig beoefend (Dohnányi, Villa-Lobos, Barber).

Maar naar de inhoud, de gedachtenwereld van de muziek, is deze kunst even actueel als elke andere. Frappant blijkt dat bijvoorbeeld uit de middeleeuwse muziek. De musicologen zijn er in het begin van onze eeuw in geslaagd, zo ongeveer uit te vinden hoe de neumen en noten uit die tijd moesten worden ontcijferd. Het zei ons weinig, ook niet als de muziek eens werd uitgevoerd.

Pas in de laatste decennia is men zo ver, dat bij zulke uitvoeringen de fijne trekjes kunnen worden aangebracht: de typische ritmen, zo weinig negentiende-eeuws dat men er vroeger niet in geloofde; de instrumentatie, zo plomp dat men ze vroeger „verbeterde” – en nu blijken deze klanken plotseling kleur en diepte te krijgen. We krijgen aansluiting met de Vlaamse primitieven en het beeld dat Huizinga's „Herfst-tij” biedt; we zijn zelfs plotseling in de geest aanwezig in nog oudere tijden, waarin de literatuur te lomp en de beeldende kunst te stijf was om ons er zonder veel hulp van onze eigen beeldingskracht in te verplaatsen.

Kunnen we nu ook uit de muziek van thans levende componisten onze eigen, twintigste eeuw leren kennen?

Uiteraard, zouden we op het eerste gezicht zeggen. En inderdaad, we vinden veel uit de geschiedenis van deze eeuw in haar muziek terug. Vertwijfelde of elegante decadentie bij Mahler en Debussy in de eerste decennia; chaos door het verlaten van de tonaliteit na de Eerste Wereldoorlog; het wanhopig zoeken naar nieuwe wegen (seriële, elektronische muziek) in onze tijd. Zouden we deze lijnen nog verder kunnen doortrekken, dan zouden we over enkele eeuwen retrospectief kunnen zien, hoe de twintigste eeuw ook in de muziek krampachtig de geboorte beleefd van een nieuwe mensheid, die we nu nog niet kennen omdat ze zelfs de kinderjaren nog niet heeft bereikt.

Maar er zijn twee factoren in het spel, die de zaak nog moeilijker maken. In de eerste plaats: de muziek van de twintigste eeuw is niet de muziek van componisten uit de twintigste eeuw.

De twintigste-eeuwer, die religieus beleven door de muziek gestimuleerd wil zien, zoekt die slechts bij hoge uitzondering bij Distler of Messiaen. Hij zingt in of luistert naar de Matthaeus-Passion uit 1729 óf hij zet zich aan het harmonium en galmt. Om nodeloze correspondentie te voorkomen: hij doet het niet allebei. En ook niet iedereen doet een van beide.

En toch, zelfs al zouden de eenzijdige historische belangstelling (vlucht) van de enen en de smakeloosheid van de anderen uitzonderingen zijn, dan nog is hier sprake van een verschijnsel, dat weinig meer dan een eeuw oud is. Beide verschijnselen, het historisme en de smakeloosheid, gaan op dezelfde grondoorzaak terug.

Sinds de romantiek, met Berlioz' voorliefde voor Shakespeare en Scott en die van Weber voor de in een aanzienlijk grijs verleden verglijdende sprookjeswereld, is men het begrip kunst enige tijd gaan associëren met terugverlangen naar het paradijs, de oertoestand waaruit naar romantische begrippen de latere tijden steeds minder ideale toestanden zijn ontstaan.

Sigmund Freud en de ethnologie hebben ons over de oertijd wel andere dingen laten zien. Het is geen toeval, dat de romantiek na het doordringen van de moderne psychologie verdwijnt. Ook in de muziek, al gaat haar taal en stijl voorlopig nog niet verloren: die zijn, zoals we betoogd hebben, taai in de muziek.

Maar de twintigste-eeuwer, die in de kunst een vluchtmiddel, een hunkering naar gedroomde schoonheid had gevonden, gaf deze niet zo maar op. Hij kon bij zijn eigen muziek in het algemeen niet meer terecht, en dus vluchtte hij in die van het romantische verleden. Het gegroeide historische besef leidde ook nog tot herontdekking van muziek van twee en meer eeuwen oud, die bovendien buitengemeen waardevol bleek (Bach, Vivaldi, Lully, Sweelinck!), maar voor de manende klanken van onze eigen tijd blijven wij, als gemeenschap, doof.

In toenemende mate, want de ontwikkeling van de muziek gaat ook zonder publiek voorlopig door. De achterstand wordt daardoor steeds groter – tenzij, zoals gelukkig in toenemende mate gebeurt, stelselmatig grotere bevolkingsgroepen met muziketaal en met hedendaagse muziek vertrouwd worden gemaakt.

Maar ook het historisme, dat de weg tot de muziek is van misschien honderdmaal meer mensen dan het kleine groepje buiten de vakmusici (lang niet alle!) die bij de hedendaagse muziek leven, is maar een betrekkelijk onbelangrijk facet. Tienmaal groter is de groep van hen, die de historische muziek niet begrijpen omdat ze historisch is en de hedendaagse niet omdat ze een te snel geëvolueerde taal spreekt. Zij vinden troost bij de song of de jazz.

Jazz is zonder enige twijfel echte muziek, en nog wel van een bijzonder vitaal soort. Maar jazz is de uiting van een ander volk dan het Europese, een uiting die onze muziek wel bevruchten, maar niet vervangen kan. De song is een kunstmatige verlenging van het verleden, een in de fabriek vervaardigd surrogaat voor muziek in een dode taal.

Dit alles is voor ons vrij vanzelfsprekend geworden, maar het is nieuw. Nog in het begin van de negentiende eeuw was een concert waarop historische muziek werd uitgevoerd, een uitzondering; in de achttiende was het ondenk-

~~~~~  
Wij stellen u een nieuwe medewerker voor: de heer Rien Ouwerkerk zal voortaan in Mens en Wereld op gezette tijden aandacht schenken aan belangrijke figuren, stromingen en verschijnselen in de wereld van de muziek. Wij vertrouwen met zijn voorlichting vele lezers te gerieven.  
~~~~~

baar. „Fabrieksmuziek” was er in vorige eeuwen ook al: de muziekbibliotheken liggen vol manuscripten van terecht vergeten confectiecomponisten uit allerlei tijden. Maar hun handwerk was minder mechanisch, vooral juist omdat zij hun danswijsjes en geestelijke liederen in de taal van hun eigen tijd schreven. Iets anders was ondenkbaar.

Als mens en (eigen) muziek niet meer bij elkaar aansluiten, moet er iets gebeuren. Want zonder muziek kan bijna geen mens, en in het zich steeds verder verwijderend verleden kan niemand leven. De muziek kan men niet veranderen, want echte muziek kan niet liegen. Ook de mens kan men niet veranderen, want dan is hij zichzelf niet meer.

Wel kan men zelf ijverig de aansluiting weer zoeken, door intensief naar zijn tijdgenoten onder de componisten te luisteren. Intuïtief, want muziekkennis helpt weinig en alleen door gestadig horen kan men hun taal leren verstaan. Hoe groter een componist is, des te duidelijker spreekt zijn taal van onze eeuw, waar we zo dicht met onze neus bovenop staan dat we er, en dan nog mede dank zij het historisch besef dat behalve oorzaak van een kwaal ook van een verworvenheid is geworden, alleen langs in hoofdzaak intuïtieve weg iets van kunnen begrijpen.
RIEN OUWERKERK

Cursussen Internationale School voor Wijsbegeerte

In de Internationale School voor Wijsbegeerte te Amersfoort worden dit voorjaar de volgende cursussen gehouden:

1 en 2 april, Filosofie en Atheïsme, prof. dr. L. Flan, Brussel.

11 en 12 april, De oorsprong van de mythe, G. Thole Beishuizen;

25 en 26 april, De fenomenologie van Husserl, prof. mr. dr. C. A. van Peursen, prof. dr. Ludwig Landgrebe, Keulen;

16, 17 en 18 mei, De mens in de prehistorie, dr. P. Glazema, directeur van de Rijksdienst van het Oudheidkundig Bodemonderzoek;

6 en 7 juni, Hat das Christentum noch eine Zukunft?, dr. Eberhard Cold (cursus in het Duits).

Hollands Weekblad

Begin mei zal het eerste nummer verschijnen van „Hollands weekblad, tijdschrift voor literatuur en politiek”. Uitgever is Boucher in Den Haag, redacteur de uitermate bekwame journalist (van Het Vaderland) en essayist K. L. Poll. In de zeer opgewekte inleiding, die men in het prospectus van *Hollands weekblad* kan vinden, staat: „Het tijdschrift is bedoeld als een literair-politiek weekblad, maar dan beide woorden gebruikt in de zin waarin ook Ter Braak en Du Perron litteraire en politieke figuren waren. Wij willen deze twee namen graag met wat nadruk als voorbeeld vermelden, niet alleen omdat hun werk het karakter van dit weekblad zal beïnvloeden, maar ook omdat angst voor epigonisme een schichtigheid tegenover hen heeft veroorzaakt, die als rem fungeerde bij de doorwerking van hun denkbeelden en gezindheid na de oorlog.” *Hollands Weekblad* belooft én door het epite-

ton „tijdschrift voor literatuur en politiek” én door het op deze manier verwijzen naar Ter Braak en Du Perron, een richting, of beter een levendigheid te vertegenwoordigen, die ik na een paar nummers tevergeefs in *Tirade* heb gezocht. Doordat het een weekblad is, zal het tijdschrift snel kunnen reageren op allerlei actuele gebeurtenissen. De in- en outsider, die deze dityrambisch gestelde aankondiging nog niet genoeg is, zal tenslotte toch enthousiast worden, wanneer ik de lange lijst medewerkers citeer: F. Dekking, H. Drion, J. A. Emmens, H. van Galen Last, J. F. Glastra van Loon, H. A. Gomperts, J. Goudsblom, S. R. de Groot, J. L. Heldring, E. Kossmann, W. F. van Leeuwen, F. A. Luyendijk, R. Nieuwenhuys, J. J. Peereboom, L. J. Pieters, H. H. van Regteren Altena, Elisabeth de Roos, Renate Rubinstein, J. W. Smit, H. B. Schneider en A. van der Veen.
SRJ.

IN EN OM

het Humanistisch Verbond

MEDEDELINGEN VOOR DE LEDEN

No. 2

CONGRES 1959

11 en 12 april te ROTTERDAM

Secretaris organisatie-comité: ir. H. A. v/d Hout, Stadhouderslaan 143 d, Rotterdam. Postrekening no. 51.50.55 t.n.v. penningmeester Hum. Verbond, Gem. Rotterdam.

Voor telefonisch overleg gebruikte men de volgende nos.:

Over huisvesting 01800—51.747.

Alle overige congres-zaken 01800—123.003.

Wijze van aanmelden:

Voor gemeenschaps afgevaardigden:

Door middel van speciale aanmeldingskaart annex geloofsbrief, die ieder gemeenschapssecretariaat wordt toegezonden.

Voor niet-afgevaardigden:

Door middel van briefkaart.

Voor beide categorieën geldt:

Logies bij geestverwanten is mogelijk.

Kosten van de niet-verplichte lunch op zondag bedragen f 4,50 inclusief.

Betaling kosten dient tegelijk met de aanmelding te geschieden en wel op boven genoemde postrekening.

De aanmelding kan geschieden bij bovenvermeld adres te Rotterdam, uiterlijk 21 maart a.s.

Ook zij, die niet in Rotterdam logeren, dienen zich te melden.

PROGRAMMA

zaterdag 11 april

- 14.30 uur Ontvangst door het Gemeentebestuur
- 15.00—16.00 Ontvangst en inschrijving
- 16.00—18.30 1e zitting
- 18.30—19.30 Pauze
- 20.00—22.30 Demonstratieve en culturele bijeenkomst

zondag 12 april

- 10.00—12.30 2e zitting
- 12.30—14.30 Maaltijd
- 14.30—17.00 3e zitting

AGENDA

- I. Opening
- II. 1 Mededelingen
2 Notulen congres '58
- III. 1 Jaarverslag secretaris
2 Jaarverslag penningmeester
- IV. Voorstellen en amendementen
- V. Openbare bijeenkomst
Spreker: D. Th. F. d'Angremond
„Wat heb je er aan?”
- VI. Begroting 1959
- VII. 1. verkiezing Hoofdbestuur
2. verkiezing Hoofdredacteur
3. verkiezing financiële commissie
- VIII. Bestuursoverdracht
- IX. Rondvraag
- X. Sluiting

MIGRATIE

Door de Centrale Commissie voor Geestelijke Verzorging (C.C.G.V.) van het Humanistisch Verbond is een rapport uitgegeven onder bovenstaande titel. Het is aan alle gemeenschapsbesturen toegezonden uit de overweging, dat het hier om een belangrijk verschijnsel gaat, dat de volledige aandacht van het Verbond verdient.

Het rapport wijst erop, dat onder migratie wordt verstaan de binnenlandse verplaatsing van personen van de ene woongemeente naar de andere, met het doel van blijvende vestiging. Dit dus in tegenstelling met emigratie, waarbij het om vertrek naar het buitenland gaat.

Het gaat hier om omvangrijke groepen. Men heeft uitgerekend, dat in Nederland jaarlijks vier à vijfhonderdduizend mensen van de ene gemeente naar de andere gaan. Verhuizingen binnen de steden zelf zijn hier dus niet bijgerekend.

Duidelijk is, dat deze verhuizingen in het leven van de mensen enorm veel kunnen betekenen, als we alleen maar denken aan de vestiging van een gezin uit een kleine plattelandsgemeente in een grote stad in het Westen. Moeilijkheden om weer contacten te leggen, vooral voor de vrouw, zijn aan de orde van de dag. Daarom wordt ook in kerkelijke kring aan dit verschijnsel de grootste aandacht besteed, en dit geldt in dezelfde mate voor het Humanistisch Verbond ten aanzien van de buitenkerkelijken.

Het is dan ook begrijpelijk, dat in genoemd rapport grote aandacht wordt besteed aan de taken die hier voor het Verbond liggen al is men zich wel bewust, dat rekening moet worden gehouden met het tekort aan mensen, dat vooralsnog bestaat. We lezen daarover: „De vraag, of het Verbond een taak heeft onder de buitenkerkelijke migranten, behoeft nauwelijks beantwoording. Het Verbond ziet een taak onder alle buitenkerkelijken, dus ook onder migranten. In beginsel is de taak onder migranten geen andere dan die onder de buitenkerkelijken in het algemeen. Men kan echter wel stellen, dat de migrant, in zijn positie van migrant aan grotere risico's van geestelijke desintegratie en eenzaamheid blootstaat dan de buitenkerkelijke in het algemeen en dat hij daarom recht op bijzondere aandacht heeft. Het Verbond zal derhalve de migrant, voorzover nodig, in bijzondere mate individuele geestelijke steun moeten bieden bij de problemen, waarvoor hij, juist als migrant, kan komen te staan. Daarvoor zal het hem, alweer voorzover nodig, en gewenst, moeten helpen zijn plaats te vinden in zijn nieuwe omgeving, waartoe het hem als bijdrage een geestelijk tehuis in de Verbondsgemeenschap biedt.

Het vraagstuk krijgt nog een bijzonder aspect doordat migratie de buitenkerkelijkheid in de hand werkt. Vele traditioneel godsdienstigen vervreemden van de kerk, als zij de bindingen met het oude milieu kwijtraken. Hierdoor wordt de taak van het Verbond onder de migranten nog geaccentueerd.”

Het rapport somt een aantal taken op, die gemeenschappen kunnen verrichten, o.a. huis-kamerbijeenkomsten voor migranten, vrouwenmiddagen, aandacht vooral voor de jeugdigen, waarbij groepswork een rol kan spelen enz. Wie er meer van wil weten, moet het rapport maar eens aanvragen bij het Centraal Bureau of het ter sprake brengen op een bijeenkomst van zijn gemeenschap.

Nog vier weken scheiden ons van het congres. In die vier weken wordt op u gerekend! Zorgt u ervoor, dat ons ledental stijgt.

CONGRES 1959

Amendementen van de gemeenschappen:

1. Toe te voegen achter H.B. voorstel 1 onder a:
„Met alle mogelijke middelen worde bevorderd, dat in 1960 een andere landelijke bijeenkomst zal worden gehouden.”
(Krimpen aan den IJssel)

Toelichting:

Wij zijn van mening, dat t.a.v. het persoonlijk contact in groter verband niet genoeg aandacht besteed kan worden.

Pre-advies H.B.

Ontraden.

2. Toe te voegen achter H.B. voorstel 1 onder a:

„Vóór de nieuwe volkstelling worde, op een door het H.B. te kiezen tijdstip, een landelijke demonstratieve vergadering belegd, waarop de betekenis van het Humanisme in verband met de toenemende onkerkelijkheid wordt besproken en waarop tevens nog eens de eisen aan de orde komen, die het Verbond in verband met de geestelijke verzorging van buiten-kerkelijken stelt.”
(Gouda)

Pre-advies H.B.

Het lijkt minder wenselijk in deze nu reeds beslissingen te nemen. Ontraden.

Kandidaten Financiële Commissie

1. C. Vermeulen, Utrecht;
2. Mevr. H. Meyer-van Praag, Amsterdam (Hoofdbestuur);
3. Mevr. J. K. van Eck, Rotterdam.

Kandidaat Hoofdredacteur Mens en Wereld

P. W. van der Vliet, Amsterdam.
(Hoofdbestuur).

Komt u dit jaar ook naar „De Ark”?

In de nieuwe omroepwet krijgen de humanisten geen zendtijd! Buitenkerkelijke gerepatriceerden mogen in de contractpensions door de raadsman van het Verbond niet worden bezocht! Het humanisme wordt als ernstige levensovertuiging door velen nog steeds niet erkend!

Wilt u dat daar verandering in komt? Dat de buitenkerkelijken niet langer als burgers van mindere orde worden beschouwd?

Dan moet ook u meehelpen om het Verbond, uw eigen organisatie, sterker te maken!

LANDDAG 1959 EMMEN

In alle gewesten blijkt belangstelling te bestaan voor de landdag op Hemelvaartsdag (7 mei), die dit keer in Emmen zal worden gehouden. Dat is ook geen wonder, want wie vorig jaar naar Emmeloord is geweest, zal deze keer ook niet willen ontbreken. De tocht naar het mooie Drentse land is op zich zelf al een belevenis. En wat van het voorlopige programma bekend is, is al aantrekkelijk genoeg. Vanaf half elf worden de deelnemers in het centrum van ontvangst, het prachtige gemeente-lyceum, verwacht, waar men de meegebrachte boterhammen kan opeten en vrienden uit het hele land ontmoeten. Om half een starten drie excursies, de eerste naar het veengebied, waar nog turf gemaakt wordt, en ook een hunnebed wordt bezocht; de tweede naar de terreinen van de oliewinning en naar een opkomend tuinbouwgebied en de derde door oud en nieuw Emmen. De kinderen gaan onder leiding een bezoek brengen aan het fraaie Noorder Dierenpark. Om half drie vangt in de aula van het lyceum de bijeenkomst aan, waar onze algemeen voorzitter dr. van Praag zal spreken. Aan de ophiistering wordt al gewerkt, dit belooft iets heel bijzonders te worden.

De kosten voor alle deelnemers, zonder reiskosten uiteraard, bedragen f 1,50 per persoon. Daarvoor krijgt u het hele programma, de kinderen toegang tot het Dierenpark, een kopje koffie of thee bij de lunch, en de kinderen nog een extra consumptie 's middags.

Vele gemeenschapsbesturen zijn al bezig hun leden op te wekken mee te gaan en voorbereidingen te treffen voor gezamenlijke reizen enz. Wacht u niet te lang met u aan te melden.

BEHEER „DE ARK”

Als opvolgers van het echtpaar Dimmendaal als beheerder van ons conferentie- en vakantieoord „De Ark” zijn de heer en mevr. Bakker uit Leiden benoemd. Op 1 maart zijn zij met hun werkzaamheden begonnen.

VERKORT FINANCIËEL VERSLAG

De rekening van baten en lasten over 1957 sluit met een nadelig saldo van f 12.828,—. Dit saldo wijkt slechts weinig af van het begrote tekort, dat f 14.400,— bedroeg.

Ongetwijfeld heeft het bezoek aan de wereldtentoonstelling in Brussel nadelig gewerkt op de bruto-opbrengst van De Ark. Mede door een zuinig beheer is het bruto-resultaat nog niet zo ongunstig, t.w. f 2791.71.

Vooraf dank zij een groot aantal giften, dat in het tweede halfjaar werd ontvangen, werd een eindresultaat verkregen, dat gunstiger dan de begroting was. Het blijft echter een feit, dat door dit resultaat opnieuw een beroep moet worden gedaan op de bestaande fondsen van het verbond. Een bedrag van f 5000,— werd hiertoe aan het jubileumfonds onttrokken.

KAMPEN H.J.G.

De humanistische jongeren gemeenschap organiseert voor 18 tot 30-jarigen een tentenkamp in Luxemburg (waarsch. omgeving Esch sur Sûre).

Reis per bus (busreis f 25,— retour).

Kamprijz f 35,—.

Inlichtingen bij: Tiny van Opijnen-Hoorn, Venusstraat 108 — Hengelo (O.).

RECTIFICATIE

Opmerkelijke lezers zullen hebben opgemerkt, dat in het bericht over de splitsing van gewest Zuid-Holland in het vorige nummer een storende fout heeft gestaan. Om dit te herstellen gaat hierbij de indeling naar gemeenschappen.

Gewest Zuid-Holland-Noord bestaat uit Delft, Den Haag, Gouda, Leiden, Voorburg-Rijswijk en Wassenaar en Gewest Zuid-Holland-Zuid uit Dordrecht, Gorinchem, Krimpen a.d. IJssel, Rotterdam, Schiedam en Vlaardingen.

Rekening van baten en lasten over 1958 en begroting 1959

	Begroting 1958				Jaarcijfers 1958				Begroting 1959			
	Lasten	Baten	Nadelig Saldo	Voordelig Saldo	Lasten	Baten	Nadelig Saldo	Voordelig Saldo	Lasten	Baten	Nadelig Saldo	Voordelig Saldo
I. Geestelijke verzorging	70.200,—	33.400,—	36.800,—		75.521,93	36.000,59	39.521,34		84.800,—	42.100,—	42.700,—	
II. Publiciteit	42.400,—	40.200,—	2.200,—		41.531,12	42.127,89		596,77	41.700,—	42.100,—		400,—
III. Stichting Socrates	7.100,—	5.000,—	2.100,—		7.255,67	4.909,17	2.346,50		7.150,—	4.850,—	2.300,—	
IV. Stichting „De Ark”	79.900,—	78.500,—	1.400,—		72.707,37	69.915,66	2.791,71		78.200,—	75.700,—	2.500,—	
V. Centraal Bureau	58.450,—	33.250,—	25.200,—		59.856,89	35.737,40	24.119,49		62.300,—	36.200,—	26.100,—	
VI. Organisatie Algemeen	33.700,—	6.000,—	27.700,—		37.887,81	4.094,50	33.793,31		37.400,—	3.700,—	33.700,—	
VII. Financiering Algemeen	12.900,—	96.400,—		83.500,—	11.933,75	101.081,33		89.147,58	15.100,—	98.300,—		83.200,—
VIII. Onvoorzien	2.500,—		2.500,—									
	307.150,—	292.750,—	97.900,—	83.500,—	306.694,54	293.866,54	102.572,35	89.744,35	326.650,—	302.950,—	107.300,—	83.600,—
			83.500,—	←			89.744,35	←			83.600,—	←
		Nadelig saldo	14.400,—			Nadelig saldo	12.828,—			Nadelig saldo	23.700,—	

BEDANKT EN VEEL SUCCES

Bijna zeven jaar heeft het echtpaar Dimmendaal de taak vervuld van gastheer en vrouw op „De Ark”. In die jaren hebben honderden leden en bezoekers van ons conferentie- en vakantieoord hen leren kennen en waarderen en van hun goede zorgen geprofiteerd. Thans meenden zij, dat ze dit belangrijke werk aan anderen moesten overgeven en op 28 februari heeft dan ook het hoofdbestuur en de beheerscommissie officieel afscheid van hen genomen.

Wie „De Ark” kent en er gast is geweest, weet dat de Dimmendaals geen gemakkelijke baan hebben gehad. Ze hebben de eerste jaren meegeploeterd, toen het geld ontbrak om allerlei dringend noodzakelijke vernieuwingen aan te brengen. Ze hebben het aantal gasten zien toenemen en meegeholpen de problemen op te lossen, die dit meebracht. Uitbreidingen werden noodzakelijk, er is verbouwd en aangevuld, maar het kwam altijd uit een schrale beurs en voor persoonlijke wensen bleef weinig over. Vrije dagen kwamen in het seizoen niet voor en er moest gewerkt worden van vroeg tot laat. Maar nooit is er van de kant der Dimmendaals een klacht geweest, ze hebben zich helemaal voor dit stuk werk ingezet, en er zelf voor een belangrijk deel vorm aan gegeven. Daarvoor verdienen ze de warme dank van het hele Verbond.

Hun nieuwe werk als beheerders van het vierde militaire tehuis van het Humanistisch Thuisfront zal hopenlijk iets minder zwaar zijn. Ze mogen het wel een beetje kalmer aan doen na de zware jaren in Nunspeet. Maar we zijn er van overtuigd, dat ze ook in deze nieuwe omstandigheden de zelfde prettige sfeer zullen weten te scheppen, die „De Ark” kenmerkte. We wensen hen van ganser harte veel succes.

KORT VERSLAG

van de hoofdbestuurvergadering op
24 januari 1959

Bij de behandeling van de ingekomen stukken merkt de voorzitter op, dat het nodig is, aan het ledental extra aandacht te besteden. Aan de gemeenschappen is verzocht om ná de verkiezingen en vóór het congres te trachten de leden er toe te bewegen, het bestuur de helpende hand te reiken. Aan alle leden zal bovendien een persoonlijke brief van de algemeen voorzitter worden gezonden. Medegedeeld wordt, dat door het D.B. het echtpaar Bakker uit Leiden is benoemd als opvolger van het echtpaar Dimmendaal als beheerders van „De Ark”. Het ontwerp-jaarverslag over 1958 wordt besproken en met enkele wijzigingen goedgekeurd. Kandidaten voor het hoofdbestuur worden besproken, evenals congresvoorstellen van enkele gemeenschappen en de pre-adviezen hierop. Voor het redacteurschap van Mens en Wereld is nog geen geschikte kandidaat gevonden. Pogingen in deze richtingen worden voortgezet.

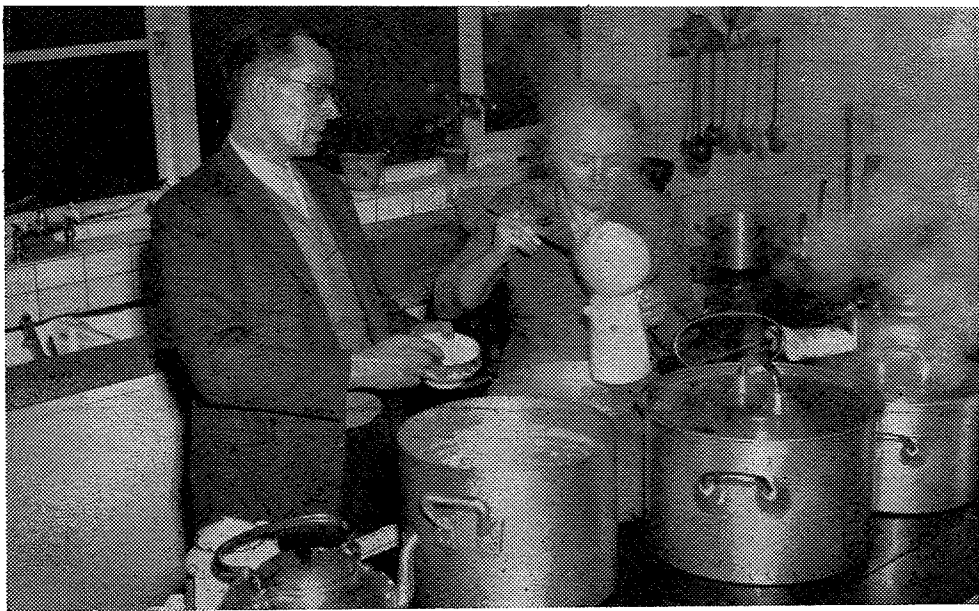
* *

KORT VERSLAG

van de hoofdbestuurvergadering op
28 februari 1959

Het ledental bevindt zich in stijgende lijn, evenals het aantal abonnementen op Mens en Wereld, Rekenschap en Woord van de Week. Samen met de humanistische studentenorganisatie, de S.V.H.G. wordt door Socrates op 22 maart een conferentie gehouden over het bevolkingsvraagstuk. Op verzoek van de S.V.H.G. wordt onderzocht of het mogelijk is in enkele universiteitssteden geestelijke raadsliden voor buitenkerkelijke studenten aan te stellen. In verband met de indiening van het ontwerp-omroepwet is telegrafisch bij de minister protest aangekend dat niet in zendtijd voor het Verbond is voorzien. Een persconferentie hierover op de ochtend van het congres is in voorbereiding. Verschillende financiële stukken voor het congres worden besproken. Dit is eveneens het geval met enige amendementen van gemeenschappen op H.B. voorstellen. Een uitvoerige discussie vindt plaats over de verhouding tussen christendom en humanisme.

(foto W. Dimmendaal)

14 maart 1959

Zomerplannen 1959 van de Buitenwerkcommissie van het Humanistisch Verbond:

Familiekampen.

„De Ark” – Nunspeet
3 familiekampen in de weken van
25/7 t/m 1/8-1959
1/8 t/m 8/8-1959
8/8 t/m 15/8-1959

Prijzen volwassenen f 49,50
Kinderen 6 t/m 10 jaar „40,—
Kinderen 0 t/m 5 jaar „28,50
De leiding van het familiekamp van 8 t/m 15 augustus berust bij de heer en mevr. J. Doets-Arnhem. Voor de overige kampen wordt de leiding nog later bekend gemaakt.

Tentenkamp „Nieuwvliet” (Zw. VI.)
Een kamp van 14 dagen en wel van 18 juli t/m 1 augustus '59.

Overnachten in gezinstenten met grondzeil en strozak.

Op het terrein is een recreatietent. Kamp is in goed beschutte boomgaard.

Prijzen volwassenen f 60,—
Kinderen 6 t/m 10 jaar „30,—
(reiskosten en uitstapjes niet inbegrepen).

Kinderkampen.

Voor kinderen van 10 t/m 12 jaar in „De Korenbloem” te Elspeet van 18/7 t/m 25/7-1959.
Prijz f 36,— Max. aantal 50. Leiding J. Wegge-laar, A'dam.

Voor kinderen van 13 t/m 15 jaar tentenkamp op „De Dikkenberg” te Bennekom van 8 t/m 15 aug. en van 15 t/m 22 aug. 1959. Prijs f 32,50.

De leiding van dit kamp wordt later bekendgemaakt.

Aanmeldingen en correspondentie over alle kampen van de buitenwerkcommissie te richten aan: **Centraal Bureau Humanistisch Verbond**, Oudegracht 152, Utrecht – Tel. 030-10163, Postrekening 304960.

a. Het Paaskamp.

Van donderdag 26 maart (18 uur) t/m maandag 30 maart (na het diner).

Kosten volwassenen f 30,—
„ kinderen „20,—

Indien men voor het diner op 26 maart niet op tijd kan zijn, wordt een reductie van f 2,50 verleend. Leiding fam. Bosman.

b. Het Pinksterkamp wordt gehouden van 16 t/m 18 mei. Nadere mededelingen hierover volgen nog.

c. Bejaardenkampen.

Van 6 t/m 13 juni en van 13 juni t/m 20 juni zijn er kampen voor bejaarden. Prijs f 35,—
Gemeenschappen, vergeet uw bejaarden niet!

d. Kinderkamp.

Dit jaar wordt er in „De Ark” slechts 1 kinderkamp georganiseerd en wel van 8-15 augustus. Spoedige aanmelding is dus gewenst. De leiding berust bij de heer H. v. d. Wateren.
Prijz f 36,— p.p. Leeftijd 8-15 jaar.

e. Huisvrouwenkamp.

Voor het eerst wordt er een huisvrouwenkamp gehouden en wel van 31 augustus t/m 5 september. Kosten f 27,— voor 5 dagen.
Wij zouden gaarne spoedig bericht ontvangen of hiervoor belangstelling bestaat.

f. Pensionweken.

In de periode van 27 juni t/m 25 juli en 15 aug. t/m 22 aug. kunt u uw vakantie in „De Ark” doorbrengen.

Prijz f 42,— per week.
Voor kinderen van 6 t/m 10 jaar f 32,—
van 0 t/m 5 jaar „26,—

Aanmeldingen en aanvragen over de onder a t/m f. genoemde kampen te richten aan: **Vakantie- en Conferentieoord „De Ark”**, Belvédèrelaan 14 – Nunspeet.

NIEUWS UIT DE GEMEENSCHAPPEN

Voor oudere en slecht ter been zijnde leden is het een uitkomst als in hun gemeenschap autobezitters zijn. Tenminste als men, zoals in *Assen*, *Wassenaar* en waarschijnlijk in tal van andere gemeenschappen, enkele van deze rijders bereid vindt, om bij toerbeurt anderen in de gelegenheid te stellen een bijeenkomst bij te wonen.

Zwolle hield enige tijd geleden onder zijn leden een enquête, om eens te weten te komen, wat men wel allemaal van de gemeenschap zou wensen. De bijeenkomsten blijken te worden gewaardeerd, maar men zou meer gelegenheid voor discussie wensen. Daar wordt door huiskamerbijeenkomsten in voorzien.

Het bevolkingsvraagstuk houdt velen bezig. Geen wonder, dat zowel *Gorcum* als *Bilthoven* er een bijeenkomst aan hebben gewijd. Van die laatste gemeenschap komt ook het goede nieuws, dat men eindelijk een compleet bestuur heeft en met frisse moed weer aan de slag is gegaan.

Maar liefst drie lezingen heeft *Eindhoven* georganiseerd over het leren zien van beeldende kunst. En daarna gaan ze dan zeker wel eens naar het van Abbe-museum?

Soest kon in de afgelopen maanden twee successen boeken. In de eerste plaats heeft men nu ook een vrouwengroep, maar bovendien trekt een reeks besprekingen over opvoedingsvraagstukken grote belangstelling, en niet alleen van leden. Geen wonder dat er regelmatig nieuwe leden bijkomen.

Ook dit jaar organiseerde *Den Haag* zijn forumavond. Deze keer waren het prof. Banning, pater Jelsma en dr. van Praag die met elkaar over de fundering van de zedelijke norm discussieerden. Als altijd was er grote belangstelling.

Nieuwer-Amstel, één van de gemeenschappen van de Amsterdamse federatie gaat met leden en kinderen uit spelevaren. Met een rondvaartboot door de grachten en havens, een tocht van drie uur, met een deskundige erbij. Een idee om na te volgen.

Testamentaire Beschikking

Degenen die het Humanistisch Verbond willen gedenken bij testamentaire beschikking, verzoeken wij daartoe de volgende vorm te kiezen:

'Ik vermaak aan het Humanistisch Verbond te Utrecht, de som van uit te keren binnen maanden na mijn overlijden, vrij van alle kosten en rechten'.

STICHTING ERASMUSHUIS

Per 1 januari 1959 aflosbaar (trekking door notaris Hommes) de nr.: 150; 279; 30; 61; 237; 89; 116; 203; 227; 230; 233; 238; 175; 136 en 209.

Coupons nr. 1 inwisselbaar.

De betreffende stukken kunnen aangetekend worden gezonden aan de penningmeester A. Schuur, Dickenslaan 24-I te Utrecht. Gaarne opgave van giro- of bankrekening, en bericht of een nieuwe obligatie moet worden toegezonden of het bedrag moet worden overgemaakt. Op verzoek van de Obl. houders is t.z.t. een financieel overzicht verkrijgbaar, bericht zenden aan de penningmeester.

Als u ook van mening bent, dat het Verbond meer leden moet hebben, helpt u dan uw bestuur eens een handje. In de vier weken vóór het congres heeft u daar alle gelegenheid voor.

IETS OM OVER NA TE DENKEN

In de rubriek „Nieuws van de kerken” in het Parool van 7-11-58 trof ik onderstaand stuk aan van dr. A. de Wilde, door hem geschreven voor het weekblad „Kerk en Wereld”.

„Ik las een artikel over de Zevendedags-advocaten. Zij roken niet, drinken niet, eten geen vlees, en geven het tiende deel van hun inkomen aan het genootschap. Zij onderhouden in verschillende delen van de wereld hospitalen, waar door uitstekende door hen opgeleide krachten medische hulp wordt gegeven op een schaal, die ver uitgaat boven wat een dergelijk kerkgenootschap gemiddeld op dit gebied presteert. Iets om over na te denken.”

Inderdaad; iets om over na te denken, vooral voor ons humanisten. En denkt u dan ook nog even aan onze ploeterende penningmeesters en hoofdbestuurleden etc.

Betaalde u reeds uw schamele contributie over 1958?

Weet u dat 11.000 humanisten nog geen f 120.000.— per jaar opbrengen?

Zie boven!

Natuurlijk zijn er grenzen. Goed, maar één keer in de 5 jaar een goed offer voor ons werk, is dat te veel gevraagd?

Doe het nu! Het wordt goed besteed o.a. arbeid in de kampen, gevangeniswezen, geestelijk werk, „Mens en Wereld”, „de Ark”, werk onder de militairen etc. Offer nu! Doe het zo royaal mogelijk!

Ook voor het H.V. een goed begin van 1959.

(Overgenomen uit „Binding”, contactorgaan van de gemeenschappen Rotterdam, Schiedam en Vlaardingen).

LANDDAG EMMEN 7 MEI.

(Hemelvaartsdag)

Gun uzelf dit uitstapje.

OPBOUWFONDS

In de eerste 2 maanden van 1959 werd een bedrag van f 1500.— aan giften ontvangen, waarvan in het volgende nummer een verantwoording zal volgen.

TER NAGEDACHTENIS

Op 8 februari overleed te EDE — op 78-jarige leeftijd — het oudste lid van de Gemeenschap Wageningen en Omstreken van het Humanistisch Verbond, de heer

E. S. B. NANNENBERG

Hij was een bekende en geachte persoon in onze Gemeenschap.

Van hem ging een diepe menselijkheid uit.

Steeds toonde hij begrip voor het wel en wee van zijn medemens.

Hij schiep altijd een sfeer van vertrouwen en vriendschap.

Als Nannenberg er bij was, dan was het goed.

Gemoedelijk, maar overtuigend in zijn optreden, hechtte hij grote waarde aan geestelijke rijkdom. Maar vooral ook aan de verhouding van mens tot mens. Hij zelf vooral, trachtte mens te zijn, in de ruime zin van het woord. Nannenberg is in deze poging daartoe, zeker geslaagd.

Hij heeft door zijn levenshouding, van velen het leven rijker, waardiger en ook zinvoller gemaakt.

Wij zijn hem daarvoor veel dank verschuldigd.

Er is een goed MENS, een beste VRIEND, van ons heen gegaan, die we niet zullen vergeten.

Komt U dit jaar ook naar
„DE ARK”?

OPBOUWFONDS

Steunt ons werk!

Het Humanistisch Verbond heeft voor de financiering van zijn werkzaamheden meer nodig dan alleen de contributies van zijn leden. De begroting voor het jaar 1958 vertoonde een verschil van niet minder dan f 25.400,— tussen de geraamde uitgaven en de ontvangsten uit contributies en rente. En ook de begroting voor 1959 zal weer een zeer grote gaping tussen de raming van uitgaven en ontvangsten vertonen. En dan moet nog allerlei werk blijven liggen om het tekort niet nog groter te doen zijn.

Giften tot ieder bedrag zijn ons welkom! De girorekening van het Humanistisch Verbond is 304960, Utrecht. De verantwoording van de binnengekomen giften geschiedt regelmatig in „In en Om” onder vermelding van het bedrag en de initialen van de schenker. Bovendien ontvangen zij, die een bedrag van f 10,— of meer storten een door de penningmeester getekende ontvangstbevestiging.

Er lopen heel wat buitenkerkelijken rond, die al lang van plan zijn lid van het Verbond te worden. Ze wachten tot u eens met ze komt praten. Doet u dat vóór het congres.

NIET ZONDER ERNST

„Spelen met de Tijd”

Wat een ontmoeting met Annie Romein-Verschoor, persoonlijk en via haar geschriften, altijd de moeite waard maakt is, dat men met zulk een voluit levende, reële persoonlijkheid, bovenal met zo'n complete vrouw te maken heeft. Geen blauwkous, niet een of ander vrouwspersoon, waarin het een of ander scheef zit en die daarom via haar pen aan haar trekken moet komen. Maar een normale, gezonde (al heeft de tijd haar ook fysiek niet gespaard), Hollandse vrouw, met allerlei typisch-vrouwelijke eigenschappen inbegrepen. De zin tot tegenspraak, door deze karakteristiek ongetwijfeld geprikkeld, óók inbegrepen. Hetgeen overigens een kritische bespreking van haar werk niet zonder risico maakt.

In „Spelen met de Tijd”^{*} zijn zestien essay's van haar bijeengebracht, wier verschijnings-tijd een periode van ruim tien jaar beslaat. Waar naast enkele, in zichzelf besloten studies, het merendeel uit typische tijdsgeschriften bestaat, reacties op tijdsverschijnselen en tijdsproblemen, is zulk een verzameling ook niet geheel zonder risico. Immers, de tijd, hier als speelgenoot genomen, heeft rare streken. Het wil mij voorkomen, dat hij de beschrijfster van het spel, niet onberoerd heeft gelaten. Dit spel van de tijd, dat mede merkbaar was, waar veel van het gelezene tot hernieuwde kennismaking en herkenning leidde, verleende de lectuur van deze bundel een extra bekoring.

De eerste studie, die aan de bundel zijn naam geeft, werd nog niet eerder gepubliceerd. Zij is voornamelijk een bespiegeling over de functie der geschiedenis in de literaire verbeelding, in haar ruimste zin genomen, van de paradijsmythen en volkssprookjes tot de *vie romancée*, zowel in boek-, als film- of televisievorm. Twee grondpatronen onderscheidt zij in deze eigensortige historische occupatie: de uitwijking en vlucht uit de actuele wereld naar het verleden en het zoeken in een ver en vreemd verleden naar datgene, dat ons verwant en vertrouwd is. Toch wel wezenlijker tegenover elkaar staand, dan de schrijfster meent. Is niet het eerste resultaat van een typisch romantische geesteshouding, het tweede veel meer vanuit een sterker vertrouwen in de waarde van de eigen tijd en wereld te verklaren? Minstens zo belangrijk als het motief, is het gehalte van dit spelen met de tijd, waarin zich een heel stuk beschavingsgeschiedenis weerspiegelt. Belangrijke verschijnselen worden gesignaleerd, zoals het verband met de ontwikkeling der geschiedbeoefening zelf, hoe de wetenschappelijke vergruizing overwinnende, beeldvormende, authentieke geschiedverhaal, de *Story*, waarin alle *history* ten slotte toch moet uitmonden, moge hierbij op gepaste wijze aansluiten.

In de studies over de positie van de vrouw, alweer grotendeels aan de literatuur gemonstreerd, treft men de schrijfster in heel haar strijdbaarheid en toch nuchterheid aan. Herse- nen en hart zijn de voornaamste wapenen der vrouw geweest tegen de subject-object-verhouding, die een eeuwenlange door de man gevormde traditie de vrouw wilde opdringen. Aan beide

elementen heeft het de schrijfster stellig nooit ontbroken. En evenmin aan die meer sociale factor, de noodzaak tot samenwerking tussen man en vrouw, waarvan het echtpaar Romein ook in het geestelijke zulk een nobel getuigenis aflegt. Op te merken, dat die samenwerking in het geestelijke ook haar bindingen kan meebrengen, en die stelling te illustreren met de niet volstrekt overtuigende wijze, waarop mevr. Romein enkele malen de nogal aanvechtbare these van haar man over het Algemeen Menselijk Patroon ter sprake brengt, zal zij stellig tot die slimmigheden rekenen, die voor haar een der minderwaardige wapens van de vrouw uit het verleden zijn. Een waardering, van die slimmigheid, de list, als een tweede rangs-, een armoe- dig soort verstand, waarmee ik het overigens niet eens ben: kijk naar de Oosterlingen of naar de Grieken (Medea!) waar de list toch hoog ge- noteerd staat en niet bij de vrouw alleen.

Dat deze gezonde vertegenwoordigster der geëmancipeerde vrouw alle begrip en sympathie heeft voor andere ontvoeringsprocessen is te verwachten en trouwens bekend. In het opstel „Jeugd en Ouderdom” geeft zij een voortreffelijk résumé van de doorbraak der jongeren in de samenleving rond de laatste eeuwwisseling. Ook hierbij betoont zij een weldadige nuchter- heid. Want naar twee kanten waarschuwt zij tegen overtrekking in dit emancipatieproces, waarin de hegemonie der ouderen waarschijn- lijk wel voor goed ten onder is gegaan. Tegen de zelfvernederen van die ouderen, die, soms uit nauw verholten eigenbelang, de jeugd ook in haar grilligste pretenties aanmoedigen en cajo- leren. En tegen een zinloze rancuneusheid van de jongeren tegen de ouderen, gepaard gaand met een zich onttrekken aan eigen verantwoor- delijkheid voor het lot van een mensheid, die nu eenmaal uit ouderen en jongeren gelijkelijk bestaat. Tegen de neiging bij vele jongeren van heden, te vluchten in een houding van *voorlo- pigheid*, pleit zij terecht voor een redelijke vol- wassenheid. Hier, in het bijzonder wanneer men haar vrijwel onbeperkte hulde in 1947 aan een jongere als Van 't Reve en zijn *Avonden* met de veel kritischer instelling in Jeugd en Ouder- dom uit 1952/4 vergelijkt, is wellicht het spel merkbaar, dat de tijd ook met de schrijfster heeft bedreven. Een kritischer en m.i. scherper blik, die ons ook tegemoetkomt uit de lezing over Vorm en Inhoud, welke zij in 1956 voor

A. Romein-
Verschoor

een kunstzinnig gezelschap hield en waarin zij pittige dingen wist te zeggen over de hele reeks van moderne -ismen, het experimentalisme in- cluis. Wat zij daarin over het dwepen met al- lerlei irrationalisme zegt, bij voorkeur door be- perkte intellectjes, en de waarschuwing, die zij daaraan toevoegt, met verwijzing naar de vruch- ten van zulk irrationalisten-gedweep een kwart eeuw geleden, is mij uit het hart gegrepen.

Misschien ligt het aan mannelijk vooroor- deel, dat de studies over Henriëtte Rol- land Holst, bovenal om haar „vrouwelijkheid” geprezen, het bij mij wat minder deden. Knap was wel de analyse van een confrontatie van deze dichters met onze eigen tijd en de kortslui- tingen, die het zo heel andere levensgevoel met name bij de jongeren oproept. Maar of zij de toegankelijkheid van deze, inderdaad voor ons als dichteres en als socialiste beide „klassiek” geworden, exponent van een groots verleden en dat wel via haar belijdenis van het menselijk tekort, aannemelijk heeft gemaakt, valt te be- twijfelen.

In de kleinere studies, waarin zij o.a. Garnt Stuiveling inzake diens beoordeling van Char- les' *Volg het spoor terug* op de hak neemt, toont mevr. Romein zich als polemiste in heel haar schrandere gevatheid en vrouwelijke vinnigheid. Maar altijd op een niveau en met een rijk- dom aan ervaringen uit literatuur en leven, waardoor ook het kleinste motief tot een be- koorlijke en boeiende schets wordt uitgewerkt. Dit „spelen met de tijd” is een onderhoudend en ernstig bedrijf, waarvan men nog gaarne lang getuige zou willen zijn.

Dr. B. W. SCHAPER

^{*}) N.V. *Em. Querido's Uitgeversmaatschappij*, Amsterdam 1957 (f 12,50 geb.).

Het woord van de zwijgende God

Het woord van de zwijgende God dr. A. Gans. Uitg. De Tijdstroom Lochem 1958. 220 pag. geb. f 12,50.

Paradoxe titel, waarschuwing van de schrij- ver: ik spreek niet op de gebruikelijke wij- ze over het Woord Gods, evenmin heb ik de pretentie kennis van God („vermetele waan”) te brengen. Wat dan wel?

Op drie manieren, aldus Dr. Gans, kan de mens zijn taal hanteren: „lichtend, dichtend, richtend”, d.w.z. het licht van de rede op het thema van overdenking werpend, schoonheids- ontroering overbrengend of opwekkend tot het volgen van een levensrichting. Hij spreekt van noëtische, poëtische en profetische taal. Als echte zoon van het oude volk – is het profe- tisme niet de bijdrage van Israël tot de geeste- lijke ontwikkeling der mensheid? – wordt hij niet moe te beklemtonen, dat hij de laatste tracht te schrijven. Het gaat hem om de wek- roep van de profeet, die zegt, „dat alles, wat de mens vermag, zijn wijding ontvangt, doordat hij het in dienst der liefde stelt.” Deze roep is het

woord van de zwijgende God, het „is onhoor- baar, zoals God zelf, het is de kracht van het hart in de mens”. Spreken daarover kan alleen profetisch spreken zijn. Daar een wetend gelo- ven van maken schept „een gevaarlijke twee- spalt in de menselijke geest. Het leidt tot een zich afsluiten ten opzichte van de gedachten van anderen, tot het minder achten van wie niet ge- looft of wie niet hetzelfde gelooft. De profeet leert geen weten en vraagt geen geloven. Hij eist gehoorzaamheid aan het woord van de zwijgen- de God”.

Ik moet bekennen, dat ik er niet steeds in ge- slaagd ben, de waarschuwing: „ik spreek profe- tische, geen noëtische taal” ter harte te ne- men en ik kon niet altijd de indruk van mij af- zetten, dat dit alleen aan mij lag. Intussen ik heb menig woord gelezen, dat mij geraakt heeft. En bovendien, de levendige schrijftant, de prik- kelende paradoxen (o neen, alleen de noëtische taal kent paradoxen) werken verfrissend. Een bezadigd mens zal wel eens zijn hoofd schud- den, als de schrijver het te bont maakt, maar vervelen doet hij de lezer niet. Wie zijn profe- tische taal denkt te verstaan, grijpe naar dit boek. Ik maak mij sterk, dat in zijn gemengde reacties de positieve de overhand hebben. Pr.

VERTROEBELDE BEGINSELSTRIJD

Een humanistisch verweer

„Het geloof is een stok om op te leunen,
niet om anderen mee te slaan.” E. Lauril-
lard

Onlangs verscheen in het katholieke weekblad „De Linie” een merkwaardig artikel van de heer F. G. de Groot getiteld „Humanistische beïnvloeding van het leger”. (Zie ook de Humanistische Documentatiedienst van december 1958). De schrijver richt zijn betoog tegen de voorlichting van het Humanistisch Thuisfront en spreekt zijn verontrusting uit over het feit, dat deze voorlichting mogelijk is geworden. Onze minister van oorlog heeft hieraan medege werkt en, zo voegt schrijver er aan toe: „Niet alleen voor minister Staf, maar ook voor onze leger- en vlootpredikanten, is er blijkbaar geen vuiltje aan de lucht.” Is het de schrijver dan niet bekend hoeveel tegenwerking het Humanistisch Verbond en het Thuisfront vanaf het begin van confessionele zijde hebben ondervonden?

Doch is dit nu eigenlijk wel de kwestie waarom alles draait? Gaat het om de mening van minister Staf en de predikanten? O.i. gaat het er om of in een *democratische* samenleving jonge mensen, die terwille van het gemeenschappelijke belang en bepaald niet voor hun genoegen hun dienstplicht vervullen in de gelegenheid gesteld moeten worden de geestelijke voorlichting te ontvangen, welke zij wensen. Het humanisme houdt zich op geraffineerde wijze bezig met kerk- en godsdienstbestrijding en propageert de autonomie van de mens aldus schrijver: „Dit komt hierop neer, dat de mens zelf de norm wordt van al wat zedelijk en redelijk is, en dat hij geen hoger wezen of een openbaring aanvaardt.” De schrijver suggereert, dat het humanisme tot relativisme leidt, waarbij het oordeel over goed en kwaad afhankelijk wordt van de subjectieve opvattingen van Jan en alleman. Maar in de beginselverklaring van het H.V. kan men lezen: „Het humanisme acht een waardebesef, dat niet naar willekeur kan worden gewijzigd, wezenlijk voor de mens.” In de toelichting wordt daar nog aan toegevoegd: „Het waardebesef kan niet naar willekeur worden gewijzigd, dat wil zeggen dat de mens niet willekeurig het wezen van zijn waarderingsvermogen omtrent waar, goed en mooi kan wijzigen. In die zin heeft het waardebesef dus een objectief karakter.” En verder wordt hier opgemerkt, dat er een in wezen algemeen menselijk besef van waarheid, zedelijkheid en schoonheid is.

Dit alles is de heer De Groot blijkbaar ontgaan, want hij zegt: „Er wordt gesproken over de zedelijke waarden, die *zelf vrij gekozen*, nooit afhankelijk mogen worden gemaakt van „vrees voor straf” of „hoop op beslissing.” De schrijver voegt er dan nog aan toe: „Op een verkapt wijze wordt een openbaringsreligie geklemd, als slaafse houding getypeerd tegenover de meer ridderlijke houding die koen en intellectueel verantwoord maar één gezagscriterium kent, en wel de Rede, plus de gegevens van de wetenschappelijke ervaring.” Tot zover de heer De Groot.

Over *kleinering* van de openbaringsreligie in de humanistische ridderliteratuur is mij niets bekend en ik laat dit dan ook verder maar voor rekening van de heer De Groot. Natuurlijk, men

kan discussiëren over het waarheidsgehalte van b.v. de bijbel (dit wordt ook in vrijzinnige kring gedaan), doch discussie betekent nog niet *kleinering*, zeker niet wanneer het gaat om de echte levensovertuiging van een ander. Er is echter meer. De schrijver citeert prof. Kraemer, waar deze in zijn boek „Kerk en Humanisme” (pag. 40) zegt, dat het moderne humanisme eigenlijk een „onmenselijk” humanisme is: „Het heeft geleid tot de tragedie van het humanisme – de mensheid (Comte), de staat (Hegel), het volk, het ras, de klasse, het zijn de zelfvergodingen, die in de plaats van de ware God getreden zijn.” Het blijft voor de humanist een open vraag „welke, bij het zien van de theologische strijd sinds eeuwen, de „ware” God is. Doch dit is niet het belangrijkste. Van meer betekenis is het feit, dat de genoemde zelfvergodingen, de verheerlijking van de staat, het ras, de klasse m.a.w. het fascisme, de rassendiscriminatie en het communisme juist in deze moderne humanisten de felste bestrijders hebben gevonden.

Tegenover dergelijke ondoordachte stellingen, welke met zoveel gemak worden geponeerd kunnen met evenveel gemak stellingen worden geplaatst als deze: „Het christendom heeft geleid tot inquisitie, brandstapels, godsdienstoorlogen, het heeft het conservatisme in maatschappelijk opzicht evenals de achterstelling van de vrouw (Paulus!) bevorderd, de wetenschappelijke ontwikkeling geremd en geleid tot misvattingen over de betekenis en de waarde van de cultuur van de zgn. „heidense” volken.” Maar is hiermede nu iets gezegd over het wezen van het christendom?

Welke bedoeling De Groot met dit citaat heeft is duidelijk. Maar tegelijk vraagt men zich bij het lezen van dit citaat af of De Groot het boekje van prof. Kraemer eigenlijk wel kent, want prof. Kraemer is allerminst, zoals dit uit zijn verband gerukte citaat zou doen vermoeden, een tegenstander van humanistische geestelijke verzorging. Onze geachte opponent heeft wijselijk nagelaten te citeren, wat prof. Kraemer zegt op pag. 95 „De humanisten in hun tegenwoordige georganiseerde gedaante hebben, gelijk elke groep mensen, die de naaste wil dienen volkomen het recht om op gelijke voet met de kerken behandeld te worden, wanneer zij van de staat op zakelijke gronden steun vragen voor werk tot dienst der maatschappij. En dit niet alleen, of zelfs niet in de eerste plaats, omdat wij in een democratisch land leven, maar omdat er vrij baan moet zijn voor „al wat lieflijk is en welluidt” naar het woord van Paulus in de brief aan de gemeente van Filippi.”¹⁾

Het humanisme, „het gecamoufleerde atheïsme” jongleert met de functie van de rede, aldus de heer De Groot, het gaat uit van „een bepaalde, aanvechtbare opvatting van de rede, die leidt tot het zogenaamd agnosticisme, dat pretendeert, dat er geen transcendente God aangenomen kan worden.” In hoeverre het humanisme „jongleert” met de rede wordt niet duidelijk. De beginselverklaring zegt niet meer dan het volgende: „Het humanisme eist de voortdurende bereidheid zich in denken en doen redelijk te verantwoorden.” Ergens noemt de heer De Groot het humanisme „gecamoufleerd athe-

ïsme” maar elders is het weer plotseling agnosticisme geworden. De omschrijving van het agnosticisme, die de schrijver geeft, toont opnieuw aan, dat hij zich geenszins de moeite getroost heeft zich in de wereldbeschouwing van anderen werkelijk te verdiepen. Terwijl het atheïsme het bestaan van een God loochent, meent het agnosticisme, dat de mens zich niet kan uitspreken over het bestaan van een boven het bereik der zintuiglijke ervaring uitgaande werkelijkheid. God wordt niet geloofchend, doch wel de mogelijkheid van een metaphysica en van het weten over God.

Dan citeert de heer De Groot een artikel van prof. Hoetink, waarin deze zegt, dat „de volledige autonomie van de mens in de strikte zin een onthoudbare gedachte is.” Blijkbaar is het de heer De Groot, die hier het citaat van prof. Hoetink wil gebruiken als wapen tegen het humanisme, niet bekend, dat de opvattingen van prof. Hoetink juist in de beginselverklaring van het H.V. tot uitdrukking komen.

Ik wees reeds op de stelling in het beginselprogramma omtrent het waardenbesef, dat niet naar willekeur kan worden gewijzigd. Zowel in deze beginselverklaring als in de brochure van prof. Hoetink wordt een scherpe grens getrokken tussen modern humanisme enerzijds en nihilisme en relativisme anderzijds. Ook Van Praag wijst hierop o.m. in zijn brochure „Modern Humanisme”. Volstrekte autonomie zoals De Groot dit bedoelt, dus *vrije keuze* van waarden en normen is geheel in strijd met de humanistische visie. Dit blijkt ook in een ander opzicht. Wij bedoelen de zinsnede in de beginselverklaring: „Het humanisme erkent dat de mens deel heeft aan natuurlijke, maatschappelijke en kosmische verbanden”. Ging het humanisme inderdaad uit van de *volledige* autonomie van de mens op de wijze, zoals de heer De Groot dit suggereert, dan zou de humanist in Peer Gynt, „die zichzelf genoeg was” een geestverwant kunnen zien, dan zou het humanisme ook weinig verschil vertonen met de opvattingen van de Duitse denker Max Stirner, die in de individu de enige werkelijkheid zag. „Mij gaat niets boven mij zelve” zegt hij in zijn „Der Einzige und sein Eigentum.” Uitsluitend het eigenbelang van de individuele mens is bepalend voor het gedrag en altruïstische en sociale motieven moeten worden uitgeschakeld, aldus Stirner, die derhalve met de humanistische gedachtenwereld geen enkele aanraking heeft. Hiertegen nam ook prof. Hoetink stelling.

Men kan zich afvragen of polemiek (veelzeggend is, dat het woord is afgeleid van het Griekse „polemos”, oorlog!) niet in alle gevallen een vrij onvruchtbare bezigheid is. Ik geloof niet in de juistheid van het Franse spreekwoord „du choc des opinions jaillit la vérité”. Discussies en polemieken kunnen resultaat hebben op bijv. het gebied van de natuurwetenschappen, waar op de duur de waarneming en het experiment kunnen aantonen wie in de strijd der meningen de waarheid het dichtst benaderd heeft. Doch bijv. op het gebied der politiek is de waarde van de polemiek reeds zeer betrekkelijk, omdat het hier niet gaat om het zoeken naar waarheid, doch om verschillend gearde en zelfs vaak tegengestelde *belangen*.

De vraag rijst: Gaat het in de strijd der levensbeschouwingen ook om *belangen*? (De marxistische filosoof Georg Lukacz meent zelfs dat in de verschillende filosofieën de maatschappelijke belangen van haar geestelijke vaders tot uitdrukking komen). Ik meen, dat wanneer het een *belangenstrijd* wordt (en in die richting tendeeert het artikel van De Groot), er geen sprake meer is van een zuivere beginselstrijd. Een beginselstrijd is eigenlijk alleen zinvol, wanneer het minder een *strijd* dan een *gesprek* is. Men betreedt hier immers het gebied van de diepste levensovertuigingen. Strijd kan hier evenmin overtuigen als dwang. In de levens-

IK denk er ZO over

Grenzen der verdraagzaamheid

In „Mens en wereld” van 17 januari j.l. schrijft de heer G. H. Schonk, dat hij in een conferentie van het N.G.C. het Nederlands Gesprek Centrum o.m. een gereformeerd professor heeft ontmoet die het met zijn geloof „eerlijk meent”. „En daarom (zegt de schrijver), neem ik hem ten volle ernstig met zijn geloofsovertuiging.” „En zo doet hij het ons. Dat weet ik uit mijn overige ontmoetingen met hem.” Zo kan men elkaar wezenlijk ontmoeten, in volledige wederzijdse aanvaarding en respect, en in eerbied voor het anders zijn van de ander.” Tot zover de heer Schonk.

Deze woorden klinken inderdaad zéér beminnelijk, maar houden zij stand voor de waarheid; voor de diepere bezinning?

Wanneer de heer Schonk zou worden ge-

confronteerd met iemand die een mens als Hitler zeer vereerde, ondanks het feit dat deze dictator 6 miljoen joden heeft vermoord, zou de schrijver dan voor de overtuiging van deze persoon ook maar een greintje eerbied kunnen opbrengen? Ik vermoed van niet. Mogelijk is genoemde professor veel en veel beter dan zijn leer; ik hoop dit van harte, maar volgens diens overtuiging, gelooft hij in de eeuwige verdoemenis voor hen die zijn leer niet beamen. Zij gaan allen voor eeuwig naar de hel inclusief de heer Schonk. Wie het beter weet, mag het zeggen...

De schrijver kan deze gereformeerde professor respecteren als mens, maar niet om diens „overtuiging”. Laten wij als humanisten dit toch vóóral goed in het oog houden.

Volgens de overtuiging van dit lid der gereformeerde kerk, gelooft hij in een God, die nog beneden Hitler staat. Hitler hielp zijn slachtoffers door gasverstikking nog uit hun lijden; de God van Calvijn laat zijn slachtoffers eeuwig branden.

Wanneer de schrijver van mening mocht zijn dat ik overdrijf, laat hij dan het volgende citaat eens overwegen dat voor mij ligt, en destijds verscheen in een hoofdartikel van de „Gereformeerde Kerkbode” van Delft. Het is een citaat waarin de predestinatieleer van Calvijn culmineert in al zijn afschuwelijkheid waarvoor ik met de beste wil, geen eerbied kan opbrengen:

Het opschrift luidt: „Ten leven geschreven of ten verderve gedoemd.” „Wat is de verwerping? De verwerping is dat onveranderlijk besluit Gods waardoor Hij van eeuwigheid besloten heeft sommige personen, om de zonde van Adam verdoemelijk, in de zonde en het verderf te laten tot betoning van Zijn macht en gestrenge rechtvaardigheid. Is dan 's mensen ongeloof en onbekeerlijkheid de oorzaak niet, waarom God sommigen verworpen heeft? Ganselijk niet. Omtrent wat soort van mensen gaat de verwerping? Omtrent allerlei soort van mensen, en wel tot het meerdere in getal; vaak

(Vervolg op pag. 12)

(Slot van pag. 10)

visie van elk mens spelen allerlei onnaspeurbare oorzaken en elementen een rol, in de eerste plaats uiteraard een verlangen naar waarheid en zekerheid, doch verder ook in meerdere of mindere mate factoren als traditie, opvoeding, psychische gesteldheid, levenservaringen, tijdsgeest, cultuurniveau en ook wellicht bepaalde maatschappelijke factoren. Doch hoe moeilijk dit alles ook te bepalen is, één ding is zeker: in de levensovertuiging spreekt de totale mens. „Was für eine Philosophie man wählt, hängt davon ab, was für ein Mensch man ist” (Fichte). Nu is het evident, dat ieder mens verlangt, dat datgene, wat voor hem, vaak na jaren innerlijke strijd, tot een levensovertuiging is geworden, door anderen onaangetast wordt gelaten en wordt geëerbiedigd. Psychologisch verklaarbaar is óók het feit, dat een overtuiging sterker *schijnt*, wanneer zij door vele anderen mede wordt aanvaard, zo nodig verdedigd, terwijl men zich omgekeerd bedreigd voelt door kritiek, ja zelfs door het feit, dat anderen anders denken. Het is duidelijk, dat men met de constatering, dat gelijkgezinden evenzo denken en dat men bovendien de mogelijkheid heeft andersdenkenden het zwijgen op te leggen, zichzelf een schijnzekerheid (en een gezapige rust!) kan bezorgen, die met het waarheidsgehalte van de overtuiging, met haar wezenlijke waarde geen enkel verband heeft. Het belangrijkste is, dat het hier gaat om levensovertuigingen, om verschillende geloven (Paulus zegt „het geloof is de zekerheid der dingen, die men hoopt en het bewijs der dingen, die men niet ziet”). Het betreft hier dus allerm minst natuurwetenschappelijke wetten en waarheden, die bij experimenten en discussies kunnen worden vastgesteld, het gaat hier om zaken van de geest en „de geest waait waarheen hij wil.” Waar het hier „onzienlijke” dingen, innerlijke zekerheden, geloof betreft, dat zich niet langs empirische weg laat bewijzen (Kant heeft terecht de onhoudbaarheid van de zgn. „Godsbewijzen” aangetoond), waar het gaat om waarheden, die een *existentieel* karakter hebben en allerm minst „theoretisch” zijn, daar is verdraagzaamheid een eerste vereiste. Men doet aan de menselijke waarde en waardigheid tekort wanneer men de levensbeschouwing van de ander slechts negatief weet te aanvaarden, wanneer men „geloof” slechts ziet als priesterbedrog, wanneer men „ongeloof” beschouwt als een psychische storing (Rümke). Meestal is men zich er niet van bewust, dat aan dergelijke negatieve karakterisering een zekere zelfverheffing niet vreemd

is. Men spreekt dan over de morele gevaren en de kwalijke gevolgen van „het” ongeloof. (Zelfs een vrijzinnig-protestant als ds. R. Hensen sprak onlangs in „Vrije Geluiden” nog van „de gevaren van de onmenselijkheid en de godloosheid”). Men realiseert zich niet dat „ongeloof” slechts betekent een niet-erkennen of afwijzen van het geloof, dat de kritische moralist voor zichzelf als het juiste en ware beschouwt. (Hierbij is uiteraard „ongeloof” bepaald niet altijd gelijk te stellen met „nihilisme”). Men vraagt zich overigens af, waar precies voor verschillende auteurs de grenzen liggen tussen wat zij met veel gemak als „geloof” en „ongeloof” aanduiden. Is antroposofie, mystiek, boeddhisme nu „ongeloof” of toch nog een soort „geloof”?

Wanneer men zoals Ds. Hensen in één adem onmenselijkheid en godloosheid noemt dan suggereert men bovendien nog een verband tussen geloof en moraliteit, tussen ongeloof (godloosheid) en misdaad. (Ook het bovengenoemde citaat van Kraemer, dankbaar door De Groot gebruikt, wijst in deze richting).

De legende, dat er verband is tussen geloof en moraal heeft een lang leven. Onderzoekingen hebben echter reeds lang aangetoond, dat er in dit opzicht geen enkel verband is. Reeds in 1913 schreef Prof. W. A. Bongers in zijn „Geloof en misdaad”: „Wij hebben gezien, dat de beweringen „zonder godsdienst geen moraliteit” en „ongeloof voert tot misdaad” volkomen onjuist zijn... geloof en ongeloof zijn voor het vraagstuk der misdaad een vrij onverschillige zaak.” (pag. 75). Waar men over andere levensbeschouwingen slechts spreekt in negatieve bewoordingen, waar men deze zelfs wil bestrijden en beknotten, doet men tekort aan de veelzijdigheid van de menselijke geest, zoals deze tot uitdrukking komt in de veelheid van religieuze vormen en levensbeschouwingen. In dit opzicht hebben verschillende „onontwikkelde,” „achtergebleven” en „heidense” volken en culturen vaak een grotere rijpheid betoond dan wij strijdbare, intolerante westerlingen. Men behoeft slechts te denken aan de tolerante houding, die Indische godsdiensten als hindoeïsme en boeddhisme aangenomen hebben tegenover andere geloofsvormen. Het woord van Erasmus „Wat is er vrij van dwaling?” klinkt als een waarschuwing tegen een naar fanatisme neigende zelfverzekerdheid op het gebied van de levensovertuiging. Hiermede zijn wij wederom gekomen op het terrein van de verdraagzaamheid, die volgens de definitie van Mispelblom

Beyer is: „het vermogen tot de synthese van zichzelf zijn en de ander in zijn anders-zijn eerbiedigen.” Ik geloof ook (en in dit opzicht is het artikel van De Groot ook het overdenken waard) dat er een nauw verband bestaat tussen tolerantie en democratie. Waar geen tolerantie mogelijk is, waar de ander in zijn anders-zijn niet wordt geëerbiedigd en men de ander bepaalde rechten tracht te onthouden daar kan geen sprake zijn van een werkelijke democratie. Tolerantie houdt ook in, dat men, hoewel men de andere wereldbeschouwing afwijst toch tracht te komen tot een zo groot mogelijk begrip voor hetgeen de ander beweegt en evenzeer poogt te komen tot een „Einfühlen” in de wijze waarop de ander leven en wereld verstaat en hiermede in het reine wil komen. In dit opzicht schoot het betoog van De Groot over het humanisme bepaald tekort. Waarom juist dit artikel aanleiding werd tot mijn uitvoerig commentaar? Omdat de gesignaleerde betoogtrant helaas geen uitzondering is.

Het is een symptoom van een veel voorkomende geesteshouding, die er van uitgaat, dat de waarde van de eigen levensbeschouwing buiten discussie staat, terwijl de onwaarde van de levensbeschouwing van anderen een axioma is, waarvan de geldigheid geen onderzoek behoeft. Dan wordt het gemakkelijk om „hèt” christendom, „hèt” humanisme, „hèt” ongeloof, „dè” religie met een polemiekje af te doen, waarbij de tolerantie dan ongetwijfeld de verliezende partij is. Terecht zegt Jaspers in zijn prachtige boekje „Wijsgerig geloof”: „Het gevaar dat ons allen bedreigt is de zelfverzekerdheid... de moralistische zelfingenomenheid”. Mijn artikel moest — helaas — noodzakelijkerwijs een overwegend polemisch karakter dragen. Ik wees er reeds op, dat ik twijfel aan de waarde van de polemiek. Boven de polemiek verkies ik het *gesprek* of zoals Jaspers zegt „de communicatie.” Want met Jaspers geloof ik dat deze communicatie, die de tolerantie tot uitgangspunt heeft, de mogelijkheid opent voor ons mensen om „werkelijk met elkaar te leven, met elkander te spreken, in dit met-elkander elkaar in de waarheid te vinden en op deze weg eigenlijk eerst ons-zelf te worden.” P. KRUG

*) Van humanistische zijde vond het werkje van prof. Kraemer een gunstig onthaal. Zie Dr. D. H. Prins in „Mens en kosmos” maart en mei 1957 en Dr. J. P. van Praag in „Rekenschap” maart 1957.

MENS EN WERELD

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: **dr. H. Bongers**
 Redactiesecretaris: **H. P. Danz, Schie-
 weg 87c, Rotterdam**, telefoon 80641
 Administratie, abonnementen en adver-
 tenties: **Oudegracht 152, Utrecht**,
 telefoon 10163; postgiro 304960 t.n.v.
 Humanistisch Verbond, Utrecht
 Advertentietarieven op aanvraag.
 Kleine advertenties f 0,20 per woord
 Abonnementsprijs voor leden van het
 Humanistisch Verbond f 5,— per jaar,
 voor niet-leden f 7,50, buitenland f 8,—;
 losse nummers f 0,30.

(Slot van pag. 11)

uiterlijk voortreffelijker dan de uitverkorenen,
 onder welke men zonder schroom mag tellen:
 1. al die volken die nooit van het Evangelie
 hebben gehoord; 2. al degenen die onder het
 Evangelie geleefd hebben en onbekeerd blijven.
 Waartoe heeft God de verworpenen te voren
 beschikt? Tot eeuwige verdoemenis, daarom
 worden zij genaamd vaten des toorns tot het
 verderf toebereid. Rom. 9:22. Alsmide heeft
 God ze beschikt tot ongelooft en onbekeerlijk-
 heid, als zullende hen tot de eeuwige verdoe-
 menis leiden." Rom. 9:17 en 18.

Terecht schreef de N.R.C. naar aanleiding
 van deze gereformeerde overtuiging: „Conse-
 quentie is aan dit fraais niet te ontzeggen,
 maar het is een consequentie die naar de duivel
 voert. Niet de beste menselijke eigenschappen
 tooien hier het Godsbeeld, dat een bedenke-
 lijke kijk geeft in de geestelijke gesteldheid der
 „gelovigen." Een ander schreef in dit blad:
 „Mijn pen weigert deze godslasterlijke vroom-
 heid verder af te schrijven, maar ik kan u wel
 verzekeren, dat ik een God, die aldus zou
 handelen tegenover talloze miljoenen van Zijn
 eigen kinderen, onmogelijk zou kunnen lief-
 hebben en de Apostel krankzinnig zou moeten
 verklaren, die van zulk een God zou kunnen
 getuigen: God is Liefde." Tot zover de N.R.C.

Wie als humanist voor zulk een overtuiging
 nog „eerbied" kan opbrengen, heeft m.i. niet
 slechts de grenzen der verdraagzaamheid over-
 schreden, maar de onderscheidingen uit het
 oog verloren. **M. MOERKERKEN**

Man alleen, zich erg eenzaam voelende,
 niet geheel onbem., **zoekt nette eenvou-
 dige vrouw**, voor samenwoning. Genegen
 buiten te wonen in gezonde omgeving.
 Liefst van m.b. leeftijd. Inkomen niet be-
 slist nodig. Om samen te trachten in
 Hum. geest te leven. Brieven onder no.
 maart 1, bureau van dit blad.

Aan heer, ± 63 j., wordt een **hart, tehuis
 aangeb.** als paying guest bij dame (wed.
 63 j.), modern. Centr. verw. Flat bew. te
 Amsterdam. Brieven onder no. maart 2,
 bureau van dit blad.

Jonge vrouw met d. van 2½ jaar, **zoekt
 voor maand aug. 2 eenv. kamers + keu-
 kengebr.**, tegen redelijke pr. in rustige
 bosrijke omgeving. Brieven aan D. Sweyd,
 Diamantstr. 51-I, Amsterdam.

Vergeleto bij Locarno 900 m hoog. Ka-
 mers met gebr. v. keuken. Open van 1
 juni-15 september. Inl. J. Weiland, Hän-
 delstraat 32, Arnhem, tel. K 8300-26569.

Wie van de leden zou zich willen belas-
 ten met het **winnen van advertenties** voor
 „Mens en Wereld." Aanmeldingen hier-
 voor worden gaarne ingewacht bij het
 Centraal Bureau, Oudegracht 152,
 Utrecht.

Niet alleen de kerkelijken hebben
 hun wezenverzorging

De Weezenkas

Vereniging tot opvoeding en verzor-
 ging op humanistische grondslag
 neemt op zich de verzorging van de
 wezen der buitenkerkelijken

Sluit U daarom aan bij deze vereniging

Inlichtingen omtrent lidmaatschap
 bij de Secretaris J. de Leeuw,
 Herengracht 62, Amsterdam-C.

VREDESACTIE

Radicaal Pacifistisch Maandblad

onder redactie van Dr. W. J. JONG en H. KUYSTEN
 Administratie-adres: Postbus 246, Rotterdam
 Postgiro 445129 • Abonnementsprijs f 5,— per jaar

Amersfoort. Te huur op mooie stand
 zonnige kamer met kabinet en desge-
 wenst zolderkamer met vaste wastafel.
 Gestoffeerd. Met warme maaltijd of vol-
 ledig pension. Bad en telefoon aanwezig.
 Brieven onder no. maart 3 bureau van
 dit blad.

GEESTELIJKE VRIJHEID

houdt ook in:

VRIJE KEUZE

tussen

CREMEREN en BEGRAVEN

Wilt U meer weten over CREMATIE
 en wat daarmee samenhangt, wendt
 U dan tot de

VERENIGING VOOR FACULTATIEVE CREMATIE
 Riouwstraat 186 — 's-Gravenhage

INDEX-BENADERINGS-POLIS

Inlichtingen omtrent deze nieuwe vorm van levensverzekering,
 gebaseerd op kosten van levensonderhoud, worden verstrekt
 door de erkende Assurantietussenpersonen en de

N.V. Levensverzekering-Mij „AURORA"

Opgericht 1887

HERENGRACHT 62 - AMSTERDAM

HUMANISTISCHE STICHTING SOCRATES

TEZAMEN MET DE

STUDENTENVERENIGING OP HUMANISTISCHE GRONDSLAG

CONFERENTIE OP ZONDAG 22 MAART A.S.

Onderwerp: BEVOLKINGSPROBLEMEN IN NEDERLAND

Spreekers: Prof. Dr. J. J. FAHRENFORT
 Drs. C. E. VERVOORT

Discussieleiders: Dr. B. W. SCHAPER
 H. C. DERKSEN

De conferentie wordt gehouden in het poortgebouw van het Maarten
 Maartenshuis te Doorn, aan de weg van Doorn naar Maarn (o.m. te bereiken
 met de bus die om 10 uur en 10.10 uur vertrekt van het Centraalstation te
 Utrecht, Stationsstraat).

Kosten: f 3,— inclusief koffie en thee
 een eenvoudige warme lunch kan geserveerd worden voor f 1,85 mits
 tevoren besteld.

Aanmelding door storting of overschrijving van f 3,— (f 4,85) op postreke-
 ning 582293, t.n.v. Humanistische Stichting „Socrates", Oudegracht 152,
 Utrecht.